

SEPTEMBER 2017

Informatieblad

Speciale Editie

De St. Willibrordkerk in Utrecht is gewonnen voor de katholieke traditie! De patroon van Nederland indachtig en zijn overlevering getrouw (feestdag 7 november)! Vandaar deze speciale editie, waarin u o.a. kunt genieten van mooie foto's, die op zondag 6 augustus jl. door Antoine Bochkoltz in de kerk gemaakt zijn, de dag waarop de heerlijkheid van Onze Heer Jezus Christus verschenen is en die opnieuw glanst in de Willibrordkerk, waarvan nu een weerschijn te vinden is in dit blad.

De goddelijke Voorzienigheid zij dank en alle mensen die ervoor gegaan zijn! Zoals Pater drs. Winand Kotte op 6 november 2005 bij de oplevering van de restauratie van de kerk moest zeggen: "Dit is de dag die de Heer heeft gemaakt ... God heeft het gedaan ... het is een wonder in onze ogen!", ben ik even sprakeloos over hetgeen nu gebeurd is en kan alleen nog maar eens die paaswoorden van Psalm 117 herhalen!

Deze kerk drukt in haar stijlvolle bouw en de in haar kunstvaardig bewerkte materialen zoals hout, metaal, steen en glas ten volle en blijde ons heilig katholiek geloof uit. Het altaar, waarop het Misoffer van Christus opgedragen wordt, toont hoe onze mensgeworden goddelijke Verlosser van Zijn ecce-homo-vernedering beneden onder de mensa opgeklommen is naar Zijn verheerlijkte rechterzetel boven in de spits van het altaar, vanwaar Hij zal komen oordelen de levenden en doden. In het retabel zijn evangeliepassages heerlijk uitgebeeld. Kortom, deze kerk stemt tot geloof en gebed. Dat mensen, verantwoordelijk voor culturele evenementen in deze gewijde kerk, waar God aanbeden moet worden, juist hier omwille van enige inkomsten een blasfemisch toneelstuk hebben laten opvoeren, tegen het echte Willibrordbestuur in, getuigt van op zijn minst onkunde en wangebruik, wat ingrijpen - goddelijk en menselijk - noodzakelijk maakte. Pater Kotte heeft tegen de stroom in deze kerk bewaard voor de goddelijke eredienst! En dat moet zo blijven! Ik kijk uit naar de dag, waarop de eucharistische aanbidding in deze kerk weer mogelijk wordt.

Mgr. Bernard Fellay, algemeen overste van de Priesterbroederschap St. Pius X, komt op zondag 12 november a.s. naar Utrecht! Hij zal om 10.30 uur de reconciliatie van het kerkgebouw voltrekken en daarna de pontificale Mis opdragen. Ik nodig u allen uit die dag naar Utrecht te komen!

De St. Willibrordkerk vindt u in de Minrebroederstraat 21, 3512 GS Utrecht. In de historische binnenstad van Utrecht is parkeren op zondag gratis tot 12.00 uur, echter buiten de grachten blijft het gratis, er is dan wel een stukje te voet te doen. Een gunstige P+R-voorziening is Westraven, op de A12 afslag 17. Het adres is Griffioenlaan 1 bis, 3526 LA Utrecht. Hier kan men parkeren voor € 5,- en voor hetzelfde geld met max. 5 personen op bus 74 of 77 stappen, die aan het St. Janskerkhof stopt, vlakbij de Minrebroederstraat. Vanaf het centraal station kan men ook bus 74 of 77 nemen voor het St. Janskerkhof.

Pater Carlo de Beer

Vraaggesprek met de Overste van het District Benelux

31 juli 2017

Pater Patrick Duverger blikt samen met Informatieblad terug op zijn eerste jaar als Overste van ons district.

Informatieblad: Pater, u bent nu een jaar districtsoverste, welk beeld hebt u intussen van de Priesterbroederschap St. Pius X in onze landen?

Ik ben door mijn confraters en door de gelovigen in België, Nederland en het Groothertogdom erg hartelijk ontvangen, ik heb me dus snel thuis gevoeld en heb meteen de rijke verscheidenheid van het district mogen ontdekken. Ik heb ook gezien wat voor onmetelijke ravage de conciliaire crisis hier in de Benelux-landen heeft aangericht. Al vanaf 1965 is daar door moedige katholieken op gereageerd, wat het terrein rijp heeft gemaakt voor de komst van Mgr. Lefebvre en vervolgens de vestiging van de Priesterbroederschap die hier nu bijna veertig jaar aanwezig is. Vandaag zien we bij de jongeren een grote geestdrift om de fakkel van de werkers van het eerste uur over te nemen. Ik bid, dat die geestdrift altijd maar krachtiger en uitgebreider mag worden. Onze priesters doen al het mogelijke om de uitstraling van de Broederschap te vergroten en haar werk bekender en beter gewaardeerd te maken. Want de Priesterbroederschap St. Pius X behoort werkelijk

tot de Rooms-katholieke Kerk en belijdt het geloof in al zijn volheid: eenduidig en onveranderd.

IB: Hoe zou u de Priesterbroederschap St. Pius X kort omschrijven?

De Priesterbroederschap is officieel en volgens kerkelijk recht opgericht, en ik zou zeggen, dat ze blijft voortgaan haar specifieke roeping te vervullen, met het heel eigen charisma dat daarmee samenhangt in deze tijd van zware crisis in de Kerk. De roeping van de Priesterbroederschap is de Kerk te dienen door het katholieke priesterschap: door het vormen van priesters, hun heiliging te begeleiden en het priesterlijke leven te ondersteunen, ook dat van priesters buiten de Broederschap. Ons charisma is om te tonen hoe levenskrachtig de Traditie van de Kerk is, om haar te verdedigen tegen om het even wie haar bestrijdt of aan haar belang wil afdoen. Tenslotte wil de Priesterbroederschap zich – in deze huidige noodtoestand – inzetten voor de terechte behoeften van de gelovigen.

IB: In onze landen wordt de Priesterbroederschap St. Pius X vaak afgeschil-

derd als ongehoorzaam aan de Kerk of zelfs als schismatiek. Wat is uw standpunt?

Dat soort beweringen staat ver van de realiteit en is ronduit lasterlijk. De Priesterbroederschap is met heel haar geest en hart gehecht aan en verenigd met de Ene Kerk van het Vleesgeworden Woord, Onze Heer Jezus Christus – de Rooms-katholieke Kerk, gebouwd op Petrus en de Apostelen. De in tijd en ruimte bestaande Kerk die vandaag onder het gezag staat van Paus Franciscus, vicaris van Jezus Christus, die onder zich de bisschoppen heeft. De Priesterbroederschap wil in eenheid met Rome leven, waarbuiten geen heil bestaat, en wil op geen enkele manier van die eenheid zijn afgesneden. We volgen volkomen het woord van onze vereerde stichter, Mgr. Marcel Lefebvre: “sentire cum Ecclesia”, zo beschouwen wij alles in eenstemmigheid met de Kerk.

IB: U spreekt over eenstemmigheid met de Kerk, kan u dat wat toelichten?

De Priesterbroederschap St. Pius X volgt en erkent het Magisterium van de Kerk, het legitieme gezag van de onderwijzende Kerk die bestaat uit de Paus en de bisschoppen. Dit Magisterium is door God ingesteld om het katholieke geloof, de katholieke moraal, eredienst en kerkelijke discipline, zoals ze altijd door de Kerk zijn gehandhaafd, te bewaren en getrouw door te geven aan alle generaties tot op vandaag.

IB: U staat nochtans al jarenlang kritisch tegenover het een of ander pause-

lijk onderricht en de praxis die daaruit voortvloeit.

Het is inderdaad zo, dat veel nieuwe onderrichtingen en gebruiken objectief betwistbaar zijn, omdat ze op een bevreemdende manier van de kerkelijke Traditie afwijken of haar zelfs tegenspreken. De Priesterbroederschap sluit zich niet aan bij het “aggiornamento” van Vaticanum II met de daar op volgende hervormingen die hebben geleid tot een geloofsbelijdenis die onprecies is, een gebrekkig onderricht, een dubieuze en desacraliserende liturgie en een twijfelachtige kerkelijke discipline.

IB: Denkt u dat de Priesterbroederschap St. Pius X ooit kerkrechtelijke erkenning en eerherstel zal krijgen?

De Priesterbroederschap is een werk van de Kerk en heeft als dusdanig recht op erkenning, volgens haar roeping en charisma, ze moet een geschikt kerkrechtelijk statuut krijgen. Ons verlangen daarnaar is geheel legitiem. Een erkenning zou uiteraard niets veranderen aan de goede en noodzakelijke strijd voor het geloof. We moeten de dwalingen, zelfs ketterijen die vandaag zo wijdverspreid zijn, blijven bestrijden. Aan de zielen van goede wil moeten we de middelen blijven geven om alles in Christus, onze Heer en Koning, te herstellen. De Priesterbroederschap is er van overtuigd dat die erkenning niet alleen een jarenlang onrecht ongedaan zou maken, maar vooral dat ze de Kerk de genade van de zo dringende hernieuwing zou schenken. Christus zal daar, in Zijn oneindige Wijsheid, over beschikken, want Hij is het Hoofd van Zijn Kerk.

St. Willibrord

Een missionaris uit de 8^e eeuw

*Door dr. Aug. de Vries
Kinheim-Uitgeverij, Heiloo, 1939*

Hoofdstuk I Engeland en Ierland: haarden van geloof en beschaving. Willibrords jeugd en opleiding.

Het blijft een merkwaardig feit, dat Engeland en Ierland ondanks hun insulaire afzondering het geloof en de beschaving aan Westelijk en Noordelijk Europa, hoofdzakelijk door Germaanse stamverwanten bewoond, hebben gebracht. Wel waren de Franken in Gallië reeds eerder dan zij voor het Christendom gewonnen, toch zullen ook deze in later tijd van de eilandbewoners nog vele geestelijke gaven dankbaar ontvangen.

Bekend is het verhaal, dat Beda ons geeft: hoe Paus Gregorius I nog voor zijn pontificaat eens de markt van Rome bezocht en daar slaven zag staan van bijzonder fors uiterlijk, met blonde haren en blank gelaat. Op zijn vraag, wat zij waren en vanwaar zij kwamen, antwoordden zij, dat zij Angelen (“Angli”) heetten en heidenen waren van Brittanië. Toen zou Gregorius hebben uitgeroepen, dat zo’n mooi volk tot engelen (“angeli”) gemaakt moest worden. Eenmaal Paus heeft hij woord gehouden en zond al spoedig, in 596, St. Augustinus (niet te verwarren met de grote Kerkvader) met veertig gezellen daarheen. De faam van de Angelsaksen schijnt van die aard geweest te zijn, dat de brave missionarissen onderweg de moed in de schoenen zonk, en zij Augustinus weer naar Gregorius afvaardig-

den met het verzoek om hen toch niet naar zo’n wild volk te sturen, waarvan zij de taal niet eens kenden. Met een aanmoedigingsschrijven van Gregorius zetten zij echter hun reis voort en namen uit Frankenland een tolk met zich mee. Voorspoedig landden zij aan de kust van Kent.

De Britten, de oorspronkelijke bewoners van het eiland, hadden reeds tijdens de Romeinse overheersing het christendom aangenomen, maar het land werd nu bijna geheel bewoond door de Germaanse volken van de Angelen en Saksen. Zij hadden de Keltische Britten naar de Zuidwesthoek van het land, naar Wales, teruggedrongen, stichtten

zelf zeven rijkjes, waren heidenen en bleven heidenen. Nu trof Augustinus het, dat hij in Kent terecht kwam, waar koning Ethelbert regeerde, die met een christenprinses uit Frankenland gehuwd was. Hij ontving de geloofsverkondigers zeer vriendelijk en werd een van de eerste bekeerlingen. Spoedig volgde zijn gehele volk. Bij Augustinus' dood in 605 waren Kent en Essex christelijk, en toen in 627 Koning Edwin van Northumberland zich liet dopen, was de overwinning van het christendom in het overige Engeland nog slechts een kwestie van tijd.

Al veel eerder, in de loop van de 5^e eeuw, was Hibernia of Ierland, waar de Scoten woonden, bekeerd. De Ieren vereren nog altijd als hun voornaamste apostel St. Patricius. Deze twee gebeurtenissen, de bekering van Ierland en van Engeland, zijn van verstrekkende betekenis geweest voor geschiedenis van West-Europa. De bevolking van beide eilanden bleek zeer ontvankelijk voor de godsdienst en de hogere cultuur, die de Italianen hun brachten, en beide eilanden zijn op hun beurt haarden van beschaving geworden, van vroomheid en wijsheid, die in wijde omtrek hun warmende stralen hebben doen voelen. Paus Gregorius mocht het wel uitjuben in zijn inleiding op het boek Job: "Zie, de tong van Brittanje, die tot nu toe slechts barbaarse klanken kon stamelen, is nu begonnen het Hebreeuwse Alleluja te laten klinken".

Ierland werd "het eiland van de heiligen". Grote kloostergemeenschappen ontstonden er, waar velen in navolging van hun nationale heilige St. Patrick in zelfheiliging de volmaaktheid nastreefden. Zij waren befaamd om hun

zeer strenge boetedoeningen. Maar ook in missie-ijver kreeg St. Patrick vele volgelingen. St. Columba verliet zijn vaderland en stichtte op het eiland Hy (later Jona geheten) van de Hebriëden het wereldvermaarde klooster, van waaruit voor duizenden het licht van de waarheid is opgegaan. St. Columbanus en St. Gallus waren de grondleggers van bloeiende kloosters in Frankenland en wekten bij de Frankische Christenen de liefde voor de missie op. Zelf arbeidden zij nog in Zwitserland en Italië, terwijl hun leerlingen Beieren en Zuid-Duitsland bewerkten. Zelfs de Frankische koningen, wier zedelijk leven dikwijls weinig in overeenstemming was met hun christelijk geloof, wisten zij voor de zaak van de geloofsverkondiging te winnen. Natuurlijk ontkwamen de naburige Angelsaksen niet aan de invloed van een dergelijk vitaal geloofsleven. Velen, die in een van de talrijke Engelse kloosters reeds hun opleiding hadden genoten, trokken naar het volk van de Scoten om daar de doop van de Ierse vurigheid te ondergaan. Wij noemen slechts de namen van de heiligen: Eg-

bert, Wigbert, Willibrord, Werenfried. Typerend is, dat deze Angelsaksen vanuit Ierland hun missiewerkzaamheid richtten op de volkeren van Noord-Europa, met wie zij zich meer verwant voelden, zodat ook wij aan hen het christendom te danken hebben.

Natuurlijk was het de geloofsverkondigers op de eerste plaats te doen om de heidenen tot ledematen van het Mystieke Lichaam van Christus te maken, maar toch ligt in de missionering een sterk ascetische trek, zoals de levensbeschrijvers steeds vermelden, dat de heiligen het als een boetedoening en deugdbeoefening beschouwden om huis en hof, familie en vaderland te verlaten, te “perigrinari pro Christo”: rond te trekken als een arme pelgrim terwille van Christus.

Men moet niet menen, dat dit kloosterleven alleen maar religieuze vruchten droeg: ook op ieder ander terrein van de cultuur zien wij een hoge bloei opkomen, zoals men bij een pas beschaafd volk niet verwachten zou. Bij de kloosters en de bisschopskerken werden scholen gesticht, waar de kerkelijke wetenschappen, de studie van de H. Schrift vooral, beoefend werden. Maar ook de profane wetenschappen en de letterkundige schatten van de Oudheid hebben zij bewaard en aan de barbaren overgedragen. Van Columbanus vinden wij vermeld, dat hij altijd bad, las of schreef. Zelfs als hij een van zijn medebroeders de zegen geeft, doet hij dat met het uiteinde van zijn veren pen zonder op te zien, om geen tijd voor de studie te verliezen. Als St. Theodorus, geboortig uit Klein-Azië, in 668 door de Paus op de bisschopszetel van Canterbury wordt geplaatst, brengt hij in zijn rei-

stas ook Homerus mee. Dit zijn trekjes, die spreken. Men vond monniken, die de klassieke talen als hun moedertaal spraken. Sommige scholen verwierven een faam in de gehele Westerse wereld, zoals de domschool van York, door Egbert gesticht. Het grote licht van Engeland was echter Beda Venerabilis, de Eerbiedwaardige. Om de wending van de 7^e eeuw (674-735) leefde en werkte hij in de kloosters van Wearmouth en Jarrow. Hij was de “all round”-geleerde van zijn tijd en heeft ons op alle gebied van de wetenschap werken nagelaten: Grammatica (taalkunde), Metriek (poëzie), Natuurkunde, Sterrenkunde, Theologie en Geschiedenis. Van blijvende betekenis en voor onze kennis van Willibrords tijd van groot belang is zijn hoofdwerk: “Historia ecclesiastica

gentis Anglorum”, Kerkelijke Geschiedenis van het Engelse volk.

De Ierse en Angelsaksische missionarissen brachten met de godsdienst ook de wetenschap en de kunst tot de barbaren. De meeste kwamen voort uit de bekende klooster- en domscholen en hoe weinig zij zich op hun missiereizen ook op studie konden toeleggen, toch vergaten zij deze niet. St. Bonifatius, die zelf leraar aan een kloosterschool was geweest, vraagt in de brieven, die wij van hem hebben, herhaaldelijk om hem boeken te zenden. Overal stichtten zij scholen, voornamelijk voor de priesteropleiding, zoals St. Willibrord in Utrecht. Overbekend is de vruchtbare werkzaamheid van de Angelsaks Alcuinus, die aan het hoofd had gestaan van de domschool te York. Toen hij door Karel de Grote aan zijn hof geroepen was, heeft hij in Frankenland een rijke opleving van de klassieke studiën verwekt en de erfenis van Grieken en Romeinen voor de Franken toegankelijk gemaakt.

In dit milieu van beschaving en ontwikkeling is St. Willibrord geboren en getogen.

In Northumberland leefde een Angelsaks van aanzienlijke huize, Wilgils, die met zijn vrome echtgenote zich aan de zee kust gevestigd had nabij de Humber om in een kluis en in afgezonderdheid van de wereld zich meer aan de dienst van God te kunnen wijden. Zij genoten de algemene achting van die hen kenden, en de toeloop naar de stille kluisenaarswoning werd zo groot, dat er een grotere stichting, een klooster, uit is voortgekomen, dat nog lang na Wilgils' dood heeft bestaan. Dit godvruchtige

paar werd de ouders van een zoon, die zij Wilbrord of Willibrordus noemden. Een verklaring van deze naam moeten wij zoeken in de Germaanse mythologie. Wili was de broer van Odin (Wodan) en Ve, die tezamen de Asen (Aesir) waren. Brord betekent pijl, zodat Willibrord: pijl van Wili beduidt.

De geboorte heeft zeer waarschijnlijk plaatsgehad in 658. Reeds voor zijn geboorte zou de moeder in een nachtelijk gezicht over de heilige bestemming van haar zoon zijn voorgelicht; iets wat wij overigens in vele oude heiligenlevens vinden verhaald. Van zijn jeugd weten wij niet anders dan dat hij, zodra hij de moederlijke zorgen kon ontberen, dus al heel vroeg, door zijn ouders aan God werd toegewijd en tot verdere opvoeding afgegeven aan het klooster te Ripon. Deze instelling, om reeds zo jong de kinderen tot het kloosterleven op te leiden en er “oblaten” van te maken, beschouwde men als een wettige uitoefening van de ouderlijke macht. Het kind bleef zijn gehele leven in het klooster en naar zijn wens werd ook naderhand niet gevraagd. Het is begrijp-

pelijk, dat deze oblatie tot misbruiken moest leiden, als ouders op deze manier van hun “overtollige” kinderen, waarmee zij in het leven geen weg wisten, trachtten bevrijd te worden. Vandaar dat de Kerk later heeft bepaald, dat het kind in de jaren van onderscheid zelf de oblatie moest bevestigen.

Willibrords wens schijnt geheel in overeenstemming te zijn geweest met de wil van zijn ouders. Hij bracht zijn jongensjaren in Ripon door onder leiding van den H. Wilfried, de latere bisschop van York, die toen nog abt van het klooster was. Deze heeft er tussen 665 en 669 de Benedictijnerregel ingevoerd, die de monniken voortaan in hun kloosterleven volgden. Met andere aanzienlijke jongens van de Angelsaksen, waaronder ook Werenfried, werd hij voor kloosterling opgeleid. Maar Willibrord muntte onder allen uit in verstandelijke aanleg, zegt zijn levensbeschrijver Alcuinus, terwijl hij toch zo klein en tener van lichaam was: “factusque

est grandaevus sensu, qui corpusculo modicus fuit et fragilis”. Dit lijkt echter te veel op een stijlbloempje om ons zekerheid te geven over Willibrords lichamelijke gesteltenis. Zijn missionarisleven en zijn hoge ouderdom hebben wel bewezen, dat zijn lichaam vele vermoeienissen kon doorstaan.

Niet alle kloosterlingen werden priester, de meeste zelfs niet, maar Willibrord ontving in Ripon reeds de tonsuur, waardoor hij dus clericus werd, terwijl hij er ook zijn kloostergeloften aflegde. Toen hij twintig jaar geworden was, werd in hem het verlangen wakker naar een nog strengere levenswijze en naar de “peregrinatio”, het pelgrimschap. Hij wilde de weg volgen, die andere Angelsaksen hem waren voorgegaan, en zijn vaderland verlaten. Hij trok naar Ierland, waar de wetenschappelijke opleiding, naar hij had gehoord, beter was en waar vele heilige mannen leefden. Hij werd opgenomen in het klooster Rathmelsigi, waarover St. Egbert abt was. Ook Wigbert vertoefde daar reeds lang en onder zijn medeleerlingen vond Willibrord er Adelbert. In dit heilige gezelschap heeft hij twaalf jaren doorgebracht; hier, zegt Alcuinus, heeft hij in beoefening van de vroomheid en in heilige studiën de volle leeftijd van Christus bereikt en is er dus drie en dertig jaar geworden. Al vinden wij het nergens beschreven, toch moet Willibrord in Rathmelsigi ook de H. Priesterwijding hebben ontvangen. De gewone opleiding voor priesters geschiedde in de klooster- en domscholen, die in Willibrords tijd reeds overal bestonden. Hoewel wij over Willibrords opvoeding in het bijzonder niet zijn ingelicht, kunnen wij daarvan toch wel

een schets en een programma geven, daar de inrichting van de scholen overal vrijwel gelijk was. Meestal had men er twee afdelingen: de schola interior voor de monniken of priesterkandidaten, die zich binnen het claustrium bevond, en de schola exterior voor leken, jongens van aanzienlijke families. Doorgaans waren er van de laatste studenten slechts weinig. De studie begon gewoonlijk met het van buiten leren van de 150 psalmen, wat nodig was voor het koorgebed. Men bedenke, dat in die tijd boeken schaars en kostbaar waren! Daarbij kwam kerkelijke zang, onderricht in de beginselen van het Latijn en in rekenen. Het hoger onderwijs betrof de zeven vrije kunsten, het zogenaamde trivium en quadrivium. Het trivium omvatte: grammatica, het verdere onderricht in Latijn en lectuur van de

Latijnse schrijvers; dialectica, waaronder de logica verstaan werd en de kunst van disputeren; en retorica, de welsprekendheid. Het quadrivium bestond uit: musica, theoretische en praktische oefeningen in de muziek en de zang; arithmetica, geometrie en astronomie, van welke laatste slechts datgene werd onderricht, wat voor goed verstaan van de H. Schrift en voor het praktische leven nodig was. Tot slot volgde natuurlijk de divina sapientia, de theologie, welke studie meestal geschiedde aan de hand van de H. Schrift, aan welke lectuur de speculatieve en moraaltheologische beschouwingen werden vastgeknoot. Verder weten wij uit catalogi van kloosterbibliotheken, dat ook de heidense klassieken ijverig bestudeerd werden.

Wanneer men dit overziet en bedenkt, dat dit instituut ook werd inge-

richt bij de pas bekeerde en nog kort beschaafde volken (Willibrord werd geboren 60 jaar na de komst van St. Augustinus in Engeland), dan moet men wel respect krijgen voor de missionarissen, die dat presteerden. Natuurlijk was deze opleiding de ideaaltoestand; men vond die daar, waar de omstandigheden het gunstigst waren, waar dus dergelijke scholen gevestigd konden worden. Omdat op het platteland of in kleinere plaatsen de dienstdoende pastoor ook met de opleiding van eventuele priesterkandidaten was belast, waren de strikte eisen van de Kerk voor het priesterschap veel geringer blijkens de voorschriften van vele concilies. Kennis van de geloofsbelijdenis, van de misgebeden, van de formules voor het toedienen van de Sacramenten, het kunnen preken in de landstaal, kortom alles wat direct nodig was voor het vervullen van hun priesterlijke functies was de minimumeis, die aan de kandidaten gesteld werd. En dat ook daaraan nog al eens het een en ander zal hebben ontbroken, wordt ons wel duidelijk, als wij St. Bonifatius in een brief aan de Paus erover horen klagen, dat een priester, werkzaam onder de Beieren, een heiden had gedoopt “in nomine *patria, et filia* et spiritus sancti”, waarom de heilige de bekeerling maar wijselijk opnieuw had gedoopt. Bedoelde ijverige man stond dus wel zó onvast in zijn Latijn, dat iedere misdienaar van vandaag het hem verbeteren zou!

Wij kunnen er verzekerd van zijn, dat Willibrord de betere opleiding had genoten, wat wij besluiten mogen uit de goede naam, die de kloosters hadden, waar hij zijn jeugd heeft doorgebracht. Maar niet alleen had hij zich daar met

een degelijk wetenschappelijk arsenaal uitgerust; niet alleen had het voorbeeld

van zoveel heilige mannen hem ver vooruit gebracht op de weg naar de volmaaktheid, nog een ander ideaal hadden deze in hem opgewekt: de liefde voor de missie, het verlangen om de “peregrinatio” nog verder uit te strekken.

Zijn heilige abt Egbert had reeds dikwijls gehoord, dat aan de overzijde van de zee nog vele volken woonden, Denen, Friezen en Saksen, waarvan zijn eigen volk, de Angelsaksen, afstamde, die echter alle nog in het heidendom leefden. Een vurig verlangen had zich van hem meester gemaakt, om die stamverwanten het licht van de waarheid te brengen en hij liet een schip gereed maken - het zal ongeveer in 687 zijn geweest - om daarmee om Engeland

en Schotland heen naar de overkant te zeilen. Het mocht echter niet zo zijn. Een storm wierp het schip beschadigd op het strand, terwijl bovendien een van de medebroeders een droomgezicht had gehad, dat Egbert de reis verbood. In zijn plaats ging Wigbert, die inderdaad enige jaren bij de Friezen doorbracht, maar, zegt Beda, “het lukte hem niet ook maar enige vrucht van zoveel arbeid bij zijn barbaarse toehoorders te vinden”. Natuurlijk hebben zowel Egbert als Wigbert ook met hun leerlingen over hun verlangen gesproken en in hen, die eveneens Angelsaksen waren, hun ideaal overgeplant. Het is dan ook

niet te verwonderen, dat zoals Alcuïnus verhaalt, het ook aan Willibrord “te gering toescheen, alleen voor zichzelf naar volmaaktheid te streven, als hij ook niet anderen door de prediking van de ware leer voordeel bracht. Hij hoorde, dat in de noordelijke streken van de wereld de oogst rijk was, maar de arbeiders weinige waren. Daarom ... wilde hij zonder de goddelijke voorbestemming te kennen, naar die streken reizen en met het licht van de evangelieprediking die reeds lang in goddeloosheid verzonken volken, als het Gods wil was, verlichten”.

Zo werd Willibrord missionaris.

Hoofdstuk II

Nederland vóór Willibrord. Volk, beschaving, godsdienst.

De 6^e en de 7^e eeuw zijn de duisterste van onze nationale geschiedenis; over

de voorgaande zijn wij door de komst van de Romeinen in onze streken aardig

ingelicht en uit hun geschriften kunnen wij ons tamelijk wel een beeld vormen, rijkelijk aangevuld met gegevens uit de archeologie. Als echter in de tijd van de grote volksverhuizing ook ons land zijn aandeel krijgt in die massale verplaatsingen van stammen en volken, wanneer dan de Romeinen hier het veld moeten ruimen, daalt meteen ook het gordijn na het eerste bedrijf van onze geschiedenis, en blijft voorlopig ook gesloten. Als in een schemer zien wij de tweede acte zich afspelen, nu en dan vangen wij een glimp van het gebeuren op, maar pas in de tijd van de Karolingers, in de 8^e eeuw, begint het licht te dagen. Wij bevinden ons dan voor een geheel nieuwe encensering, en hoe de

toneelverandering heeft plaatsgegrepen, kunnen wij ons slechts in grote trekken voorstellen. In die tijd van duisternis valt ook grotendeels de werkzaamheid van Willibrord.

Natuurlijk bezitten wij geen aardrijkskundige en geologische kaarten van ons vaderland uit die tijden. Maar daar de aardrijkskundige gesteldheid in de 7^e eeuw wel niet zo'n groot verschil zal hebben vertoond met die uit de Romeinse periode, kunnen wij ons toch wel enige voorstelling daarvan maken. En dan moeten wij direct constateren, dat de beschrijving van deze contreien niet een idylle van woonbaarheid oproept. In het midden van het land bevond zich het Aelmere, het Flevomeer van de Romeinen, dat veel kleiner was dan de latere Zuiderzee. Het land was overdekt met bossen en waar geen bossen waren, bevonden zich poelen en moeras. Tacitus spreekt van een drassig land en Eumenius vindt het meer een drijvend moeras dan een land! Het werd doorsneden door talloze stroompjes en rivieren, die ieder vrij spel hadden om hun overtollige water over het omliggende gebied uit te storten. Het water was de grote vijand van de bevolking, waartegen men zich nauwelijks kon beveiligen. Reeds Plinius verhaalt in de 1^e eeuw, hoe de mensen met have en vee zich voor de hoge vloedden moesten redden op terpen of hillen, waarvan er nu nog zovele de kern van een dorp of gehucht vormen. "Het armzalige volkje," schrijft hij met enige overdrijving, "woont daar op hoge heuvels of banken, met de hand opgeworpen tot op een hoogte, waar zij beschermd zijn tegen de hoogste vloedden en waarop zij hutten bouwen, zoals zeevarenden, omringd door de wateren,

zoals schipbreukelingen, die op het droge gered zijn”. De Romeinen ondervonden en ook latere vorsten zullen geducht kennis maken met de moeilijkheden en gevaren, die een dergelijk moerassig gebied voor hun legers verborg. Dezelfde moeilijkheden bestonden natuurlijk ook voor onze geloofsverkondigers.

De bevolking wordt in de eeuwen na de volksverhuizing aangeduid met de namen Friezen, Franken en Saksen. Het is tamelijk zeker, dat deze namen verzamelnamen zijn van verschillende kleinere volkjes, en bovendien worden Friezen en Saksen in de berichten van de geschiedschrijvers uit de tijd van de Merovingers, de tijd dus die wij bespreken, naast en door elkaar gebruikt, waar dezelfde mensen bedoeld worden. Hun woongebied is dan ook uiterst moeilijk af te bakenen. De schrijvers van de heiligenlevens en kronieken noemen “Fresia”, Friesland, geheel Noord-Nederland boven de rivieren, wat niet wil zeggen, dat dit gebied uitsluitend door Friezen bewoond werd. Men kan dat wel vergelijken met het huidige veelvuldige gebruik van Holland, waar men Nederland bedoelt. De Friezen waren blijkbaar wel het belangrijkste volk. Zij woonden in het Noorden en verder langs de kust tot in Vlaanderen toe en oostelijk tot in het Utrechtse. Het Zuiden en Zuid-Oosten van het land werd bevolkt door de Franken en ten Oosten van de Friezen vond men de Saksen. Wij zullen ons verder niet verdiepen in het moeilijke vraagstuk, waar nu precies de politieke en etnografische grenzen liepen.

Politiek hadden zowel de Friezen als de Saksen hun onafhankelijkheid tegen

hun machtige naburen, de Franken, weten te verdedigen, die immers een groot rijk verder in het Zuiden, in het land van de Galliërs, hadden gesticht en steeds meer uitbreiding naar het Noorden zochten. Wij zullen nog zien, hoe in de tijd van Willibrord het conflict weer opnieuw uitbreekt.

Wanneer wij nu de beschaving van deze bevolking in ogenschouw willen nemen, belanden wij voor inlichtingen alweer bij de Romeinen. Het wordt in sommige kringen van minnaars van het Germaanse verleden steeds meer gebruikelijk het cultuurpeil van de oude Germanen, tot welke volkengroep ook onze voorvaders behoorden, hemelhoog te verheffen en in dezelfde mate de verdiensten van hen, die beschaving brachten, te verkleinen. Zelfs durft men zover te gaan om van slechte diensten te spreken en de missionarissen beder-

vers van goede oude zeden te noemen. Daarom is het zelfs van actueel belang om binnen het bestek van onze opzet even te zien, hoe het met die hooggeprezen cultuur van de Germanen stond. Gelukkig bezitten wij een werkje uit het jaar 98 na Chr., dat als het ware speciaal voor dit doel geschreven lijkt. Het is “de Germania” van de beroemde geschiedschrijver Tacitus. Natuurlijk trekken bovenbedoelde Germanen-vrienden zijn betrouwbaarheid in twijfel, en in zoverre kunnen wij hen daarin bevallen, dat wij Tacitus’ gegevens met voorzichtigheid dienen te hanteren, waar hij de Germanen ... prijst! Want zijn werkje heeft enigszins de strekking om de levenswijze van de Germanen als voorbeeld te stellen (vooral waar het seksuele aangelegenheden betreft) aan zijn zedelijk zo diep gezonken tijdgenoten in Rome. Ook in onze tijd ontmoeten wij wel mensen, die tranen kunnen

plengen over de heerlijke eenvoud van menseneters, welke door de kerstening verloren gaat!

Tacitus dan roemt hun gastvrijheid, door hen “als door geen ander volk” (c. 21) beoefend. Een reiziger zullen zij steeds onderdak verschaffen. Maar van de andere kant weten wij, dat onze kustbewoners schipbreukelingen tot slaven maakten, terwijl de missionarissen evenmin op een gul onthaal konden rekenen.

Ook noemt Tacitus de Germanen trouw en eerlijk (c. 13 vv.). Trouw vooral aan hun leiders, wie zij hun woord hadden gegeven.

Hoog prijst Tacitus hun opvatting van het huwelijk en hun huwelijksrouw. “Zij zijn bijna de enigen onder de barbaren,” zegt hij, “die zich met monogamie tevreden stellen” (c. 18). Echtbreuk komt weinig voor en wordt zwaar gestraft, tenminste waar

het de vrouw betreft (c. 19). De vrouw achten zij zeer hoog en beschouwen zij zelfs als een heilig wezen (c. 8). Hier heeft Tacitus zeker een ideaalbeeld geschilderd, dat bij heidense volken niet waar kan zijn. De vrouw was bij de Germanen, evengoed als bij andere onbeschaafde volken, slechts een ding, dat de man in tijd van nood evenals zijn kinderen verkopen kon, zelfs doden. Ook kon de man zijn kinderen verlaten of te vondeling leggen. Verder weten wij uit de akten van concilies en uit boeteboeken van de tijd van Bonifatius (dus toen het christendom reeds tot hen doorgedrongen was), dat de Germanen in de laagste zonden voor hun driften bevrediging zochten.

Overigens bespaart Tacitus ons een opsomming van hun ondeugden niet. Hun luiheid is spreekwoordelijk. Als zij niet vechten of op jacht zijn, liggen zij op hun berenvel te slapen, te eten en te drinken en laten het werk over aan de vrouwen en de slaven. Vooral over hun slapen ergert hij zich voortdurend: “quem plerumque in diem extrahunt”: een gat in de dag (c. 22)! Ook over hun drankzucht spreekt hij met minachting: dag en nacht konden zij hun slemppartijen voortzetten, die natuurlijk eindigden in twist en doodslag. Hun hartstocht voor het dobbelspel dreef hen zelfs tot inzet van hun persoon en hun vrijheid en als zij verloren, gaven zij zich gewillig in slavernij. Bloedwraak, die van vader op zoon overging, onderhield eeuwige veten. En dat de bewoners van onze lage landen geregeld op zeeroverij gingen, weten wij van elders.

Ook van nog zo primitieve kunst bemerken wij bij de Germanen geen spoor. Zij woonden in houten huizen en

bouwden geen tempels, zoals de andere oude volken van de Egyptenaren en de Babyloniërs tot de Romeinen, omdat zij hun goden in de bossen vereerden. De enige afbeeldingen, die wij van Germanen bezitten, zijn van Romeinse beeldhouwers op de zuil van Trajanus in Rome. En hun zang bij verschillende gelegenheden noemt Tacitus ironisch meer een harmonie van de zielen dan een harmonie van de stemmen (c. 3)!

Zo blijft er voor verheerlijking van de voorvaderen weinig aanleiding over. Maar sinds Tacitus zijn er tot Willibrords tijd toch vijf à zes eeuwen verlopen en hebben die niet meer beschaving gebracht? En is de heerschappij van de Romeinen dan geheel zonder invloed gebleven?

Wat voor veranderingen er ook mogen zijn ingetreden, hun innerlijke

beschaving, berustend op het heidendom, zal weinig verbeterd aspect getoond hebben, zoals ons de oude heiligenlevens wel bewijzen. Al behoeven wij hun kwalificaties niet geheel te onderschrijven, wanneer bijv. een onbekende biograaf van St. Bonifatius de Friezen “brutos ac barbaros”: barbaren als wilde dieren noemt, toch blijkt uit alles, dat ze een uiterst ruw en onbeschaafd volkje zijn gebleven. Wij bezitten nog een bron voor onze kennis van de beschaving naast de heiligenlevens, n.l. de wettenverzamelingen. Deze zijn wel in later tijd, door Karel de Grote en daarna samengesteld, maar waren toch niet anders dan vastlegging van reeds heel lang geldend gewoonterecht. Voor onze noordelijke streken is vooral van belang de “Lex Frisionum”: de wet van de Friezen en deze hangt geen verkwikkelijk beeld op van de heersende beschaving. Een hoofdstuk, “de dolg” genaamd, geeft als het ware een catalogoog van alle denkbare verwondingen van alle lidmaten, die het menselijk lichaam bezit, en registreert daarnaast de boeten, die daarvoor opgebracht moeten worden: een bewijs, dat ruwheid een dagelijks verschijnsel was. Een tempelschender werd naar het zeestrand gevoerd, waar hem de oren gespleten werden en hij na overige verminkingen aan de goden geofferd werd.

Ook dient men de invloed van de Romeinen voor ons land boven de rivieren niet te hoog aan te slaan. Het beetje beschaving, dat zij van de Romeinen hadden overgenomen, had van de bewoners nog geen Romeinen gemaakt, zat als een vernis slechts van buiten aangebracht, en toen eenmaal de storm van de volksverhuizing over hen was ge-

gaan, had hij de meeste sporen daarvan doen verdwijnen. Hun godsdienstige opvattingen hadden zij aangevuld met een mengelmoes van bijgeloof van Romeinse, Griekse, Perzische en Egyptische oorsprong, evenals zij hun taal met Latijnse elementen hadden verrijkt. Ten Zuiden van de rivieren vinden wij reeds steden en aanzienlijke villae of landhuizen, in het Noorden zijn de gehuchten, die rond Romeinse kampementen waren ontstaan, van veel minder belang en huizen de bewoners nog in ellendige hutten. Wel had ons land aan de Romeinen de aanleg te danken van voorname wegen, meestal langs de rivieren, die tevens als dijken dienst deden tegen de overstromingen. Ook had de bevolking sindsdien zijn nomadenleven opgegeven en was “gezetten” geworden, wat tot meer geregelde toestanden aanleiding

gaf. Daarom kan men onze voorvaderen uit de 7e en 8e eeuw niet op één lijn stellen met de wilde stammen, die onze missionarissen hebben aangetroffen in Oceanië of Midden-Afrika: de aanraking met de beschaafde wereld was te langdurig geweest.

De godsdienst van de Germanen was van oorsprong een zuivere natuurdienst. Zij vereerden en aanbaden de ontzagwekkende natuurverschijnselen, zoals de zon, de maan, het vuur volgens bericht van Julius Caesar. Later hebben zij in hun voorstellingswereld de natuurkrachten gepersonifieerd, zodat Tacitus reeds namen van bepaalde godheden kon opsommen. Aan deze wijziging zal het contact met de Romeinen wel niet vreemd geweest zijn. Toch waren nog altijd in die personificatie de oorspronkelijke natuurkrachten te herkennen, terwijl voor de Germaan iedere boom, iedere stroom, iedere struik zijn godheid had, die er als het ware de ziel van was. Hiermee hangt samen, dat zij hun goden meestal in de vrije natuur aanbaden. Men offerde in dichte wouden en

bij bomen, die zwaar van gebladerte in de wind het gefluister van de godheid lieten horen; men bracht zijn offergaven bij beken en bronnen, bij grote stenen, die ook een bijzondere kracht deden veronderstellen. De gehele natuur zagen zij bevolkt door nixen en elfen, bewittens en aardmannetjes, allen goede of kwade geesten.

Zo is het altijd gebleven, ook toen zij aan sommige verschijnselen een bepaalde vorm of gestalte hadden gegeven. De voornaamste godheden, die wij hier noemen, omdat zij in het levensverhaal van Willibrord nog ter sprake zullen komen, waren onder andere: Wodan, de opperste God van alle Germaanse stammen, de dondergod Donar, Fro, waarschijnlijk een zonnegod. Foseti werd op Helgoland bijzonder vereerd, misschien ook in Dokkum. Op Helgoland bezat hij een heilige bron, waaruit men slechts zwijgend mocht putten en daaromheen graasde vee, dat men niet mocht aanraken. Op Walcheren bij Domburg werd de godin Nehalennia vereerd, aan wie een woud was toegewijd. In het algemeen kan men zeggen, dat de godenfiguren van de Germanen niet zo zedeloos waren als die van de Grieken en Romeinen. De goden zijn heroïeke verschijningen, de godinnen hebben iets moederlijks over zich.

Naarmate de verpersoonlijking van de godheden voortschreed, begon men ook meer behoefte te gevoelen aan tempels, waarin zeker ook beelden gestaan zullen hebben. In de 7^e en 8^e eeuw waren zij over het gehele land te vinden, wat uit de levensbeschrijvingen van onze missionarissen blijkt. Nehalennia had op Walcheren een heiligdom, door de Romeinen gebouwd, terwijl er

ook een aan Wodan was gewijd. Op Fositeland (Helgoland) waren verschillende tempels en er wordt ons verhaald, hoe Bonifatius, Ludger en andere heiligen dergelijke gewijde gebouwen neerhaalden in Drenthe en in Friesland. Maar de verering in de bossen, de heiliging van bepaalde bomen, vooral eiken en linden, kwamen in Willibrords tijd nog altijd voor.

Een van de afschuwelijkste wijzen van verering bij de Germanen was het mensenoffer. Tacitus verhaalt er reeds van, o.a. dat de slaven, die de wagen van een godin hadden gewassen, terstond verdronken werden (c. 40). Maar ook in de eeuwen van de kerstening schijnt bij de Friezen het mensenoffer nog zeer in zwang te zijn geweest. Meest waren misdadigers de slachtoffers, zoals heiligschenners, waarvan wij hierboven reeds een voorbeeld hebben genoemd, maar ook kinderen en jonge mannen, door het lot aangewezen. Van Willibrord verhaalt zijn levensbeschrijver, dat de Friezen over hem het lot wierpen, dus met dobbelstenen uitmaakten of hij aan de goden geofferd moest worden of niet.

Een ander godsdienstig gebruik was het optocht of processie houden. Men gebruikte daarbij wagens of droeg het godenbeeld over de velden, vermoedelijk om vruchtbaarheid af te smeken. Priesters als een afzonderlijke stand hadden de Germanen niet, wel een soort tempelwachters, die de heilige wouden of tempels bewaakten en het offerdier slachtten.

Wij zullen verderop nog aanleiding vinden, op nog andere verschijnselen, die de beschaving betreffen, te wijzen. Maar uit het bovenstaande is toch wel gebleken, dat men de cultuur van de Friezen niet te hoog mag aanslaan, dat wij dus geen reden hebben op onze voorvaderen trotser te zijn dan andere volken op de hunne, maar dat zij van de andere kant ook niet meer als wilden beschouwd kunnen worden. In ieder geval bood Fresia of Friesland een rijk arbeidsveld voor Willibrord en zijn gezellen, die hierheen hun verlangens richtten. Maar kende de bevolking van ons land het christendom dan in het geheel nog niet? Wij zullen nagaan, wat op deze vraag te zeggen valt.

Hoofdstuk III Willibrord naar Fresia. - Politieke toestand. Bisschopswijding van Willibrord.

Het moet voor Egbert een grote vreugde zijn geweest, nadat hij zijn eigen poging om de Friezen te gaan bekeren, had moeten opgeven en nadat Wigbert tevergeefs daaraan zijn krachten had besteed, om nu Willibrord te kunnen uitzenden, een man in de volle kracht van zijn leven, ook niet te jong, want zoals Alcuïnus uitdrukkelijk zegt: in zijn 33e jaar. Zelf had Egbert hem dertien jaar onder zijn leiding gehad en wist dus, dat de jonge Angelsaks met Gods hulp voor

zijn taak berekend was. Hij gaf hem elf metgezellen mee, waardoor hij dus blijk gaf de onderneming ernstig en breed aan te pakken. Dat hij precies twaalf missionarissen uitzond, was een vrome navolging van de uitzending van de twaalf Apostelen. De namen van Willibrords reisgenoten worden ons wel overgeleverd, helaas niet door Beda, maar door latere schrijvers, zodat deze gegevens niet geheel betrouwbaar zijn en wij hier slechts vermelden willen: Suitbert en de twee broeders Ewald zeker, Adelbert, de apostel van Kennemerland, waarschijnlijk en Werenfried, de patroon van Elst en de Betuwe, misschien.

“Prospero cursu,” zegt Alcuïnus, na een gelukkige vaart, kwamen de reizigers bij de monding van de Rijn in ons land. Hoe dankbaar zullen zij voet aan wal hebben gezet, want van een gelukkige overtocht was men in die tijd allerminst zeker. Gewoonlijk neemt men aan, dat Willibrord in Katwijk is geland, wat niet boven alle twijfel verheven is. De Rijn immers heeft meer dan één monding, n.l. bij de Zuid-Hollandse en Zeeuwse eilanden, waar Rijn, Maas en Schelde ineenvloeiden. Het is tenminste vrij zeker, dat Bonifatius de huidige Scheldemond is binnengezeild en langs de eilanden de Lek heeft bereikt. Immers hij kwam het eerst in Dorestat (Duurstede) en daarna pas in Utrecht, wat vanaf Katwijk niet mogelijk is. Heeft Willibrord ook deze weg gevolgd, dan heeft hij misschien in Walcheren het eerst onze bodem betreden. Het was in ieder geval in het jaar 690,

zoals Willibrord eigenhandig heeft medegedeeld. Wij bezitten in de Bibliothèque Nationale te Parijs een handschrift, dat de tekst van een *Calendarium* bevat. In deze kalender staat bij de 21e november in kantlijn aangetekend: “In de naam des Heren. Clemens Willibrord kwam in het jaar 690 na de geboorte van Christus over zee naar Francië, en in het jaar 695 na de geboorte van Christus werd hij, ofschoon onwaardig, te Rome tot bisschop gewijd door de apostolische Heer en Paus Sergius. In dit jaar 728 na de geboorte van Christus is hij in naam des Heren welvarend”. Dit is het enige handschrift en geschrift, dat wij van Willibrord bezitten, want dat hij het zelf heeft geschreven, blijkt uit de woorden: “*ofschoon onwaardig*”, die niemand anders van de heilige geschreven zou hebben.

Zodra Willibrord zich van de reis had hersteld, begaf hij zich naar de burg Trajectum of met de volksnaam Wilta-burg (Utrecht) geheten, dat midden in het land van de Friezen lag, en hij vond daar als enig blijk van christendom een tot de grond verwoest kerkje. Na de toestand in ogenschouw genomen te hebben, stelde hij waarschijnlijk vast, dat hij zonder meer niet aan het werk kon gaan, waarom hij de reis-staf weer opnam en op weg ging naar de Frankenhertog Pippijn.

Waarom ging Willibrord naar Pippijn?

Om dit te begrijpen, moeten wij ons op de hoogte stellen van de politieke en godsdienstige toestanden, die hij hier aantrof.

Dat het christendom aan de bewoners van Fresia niet onbekend kan

zijn geweest, is duidelijk, wanneer men bedenkt, dat reeds in de 4^e eeuw bloeiende christengemeenten worden aangetroffen in Trier, Keulen en Tongeren-Maastricht. Of deze zich moeite hebben gegeven de bewoners van het Noorden te bekeren, is ons onbekend, maar indien het wel het geval mag zijn geweest, dan heeft hun werk zeer zeker geen blijvend resultaat behaald. Dat reeds omstreeks 600 het christendom op de Veluwe gebloeid zou hebben, is zonder meer gegevens dan een enkel koper-blikken kruisje, dat men er heeft gevonden, nog niet te aanvaarden. Ten slotte zal ook niet van het Oosten en het Zuiden ons het geloof gebracht wor-

den. Diep verval trad reeds de volgende eeuw bij die jonge christengemeenten in, als men de schildering aanvaardt, die Salvianus, de Jeremias van de eeuw van de volksverhuizing, ons van de Triërse kerk ophangt. Een dergelijke toestand heeft de H. Amandus in het midden van de 7^e eeuw te Maastricht zelfs bij de priesters aangetroffen, zodat hij dan teleurgesteld het bisschopsambt over die stad neerlegt en elders heen trekt.

Maar reeds langer geleden was in Gallië het rijk van de Franken gesticht en had koning Clovis zich tot het Christendom bekeerd. Wij hebben hiervoor al gezien, hoe dat Frankrijk steeds expansie zocht naar het Noorden en daardoor met de Friezen, die vrijwel de volksverhuizing langs zich heen hadden zien gaan, in strijd kwam. Vroeger was men geneigd die invloed van de Franken zeer ver terug te plaatsen, maar een ernstig onderzoek van de bronnen laat dit niet toe. Bovendien heeft de eeuwige onderlinge strijd van de Merovingische

koningen, gepaard met moord, woordbreuk en zedeloosheid, waarin vooral Brunhilde en Fredegonde een treurige befaamdheid hebben verworven (de eerste werd nog op hoge leeftijd achter paarden aan dood gesleurd!) – deze weinig christelijke verdeeldheid heeft een krachtig bestuur belemmerd en hun schandleven heeft de missie-ijver niet bevorderd. Toch, bij enige opleving en herstel zien wij de Franken boven de rivieren verschijnen. Dagobert I (628-639), die het hele rijk weer onder zijn scepter wist te verenigen, heeft blijkbaar de Friezen teruggedrongen. Althans Bonifatius noemt hem later in een brief aan de Paus de stichter van een kerkje (“ecclesiola”) in de burg Trajectum, dat aan St. Thomas was toegewijd. Hij zou het hebben gesteld onder de bisschop van Keulen, op voorwaarde, dat deze de Friezen tot het christendom zou bekeren. Deze voorwaarde heeft hij niet kunnen of willen vervullen, zodat de eerste en enige poging van de Mero-

vingers tot kerstening van de Friezen op niets is uitgelopen. Tevens viel hun rijk na Dagoberts dood in zijn oude droevige toestand terug om er ook in onder te gaan.

Van een andere zijde, van overzee, werd een nieuwe poging tot missionering en met meer succes ingezet. Bisschop Wilfried van York, die wij reeds als de eerste opvoeder van Willibrord hebben ontmoet, was in zijn vaderland gemengd geraakt in binnenkerkelijke twisten over de Paasviering, de tonsuur en andere gebruiken. Door een intrige, die steun vond bij de koning van Northumberland, was hij genoopt zijn bisschopszetel te verlaten, en om een beroep te doen op de Paus ging hij in 678 sloop naar Rome. Deze nederlaag van Wilfried is zeker wel de voornaamste reden voor Willibrord geweest om in hetzelfde jaar naar Ierland te vertrekken, al wordt dit motief ook door geen enkelen biograaf gegeven. Wilfried landde op onze kusten en daar de win-

ter in aantocht was, bleef hij hier overwinteren. Koning van Friesland was toen Adgil I, die een rustig man schijnt te zijn geweest en met de Franken in vrede leefde. Hij ontving ook Wilfried gastvrij en stond hem toe het geloof te prediken. Wilfried maakte daar dankbaar gebruik van en, zegt zijn tijdgenoot-biograaf: "alle aanzienlijken, met uitzondering van enkelen, en vele duizenden van het volk lieten zich dopen, zodat nu een grondslag voor het geloof werd gelegd, waarop Willibrord heeft voortgebouwd".

Dit is alles, wat wij van zijn activiteit weten. Al mogen de getallen misschien wat overdreven zijn, toch zal zijn missie-arbeid hier succes hebben gehad en daardoor ook anderen van zijn landgenoten hebben opgewekt om zijn voorbeeld te volgen. Helaas ging hij al spoedig heen: "verno tempore adveniente", toen de lente aanbrak, zette hij zijn reis naar Rome in 679 voort. Dat hij Friesland niet vergeten is, wordt wel hierdoor bewezen, dat hij later op doorreis in Friesland enige tijd bij zijn geestelijke zoon Willibrord zal doorbrengen.

Datzelfde jaar nog brak de rampspoed over de pasbekeerde Christenen en over Friesland los. Koning Adgil stierf en Radbod volgde hem op. Dat deze heer een woesteling was, die verbanning en confiscatie, maar ook de sluipmoord als gebruikelijke middelen hanteerde, is zeker, terwijl de traditie een ware duivel van hem maakt. Maar zijn politieke doel is wel te begrijpen: hij had gezien, hoe de Franken steeds trachtten hun macht naar het Noorden uit te zetten, hoe nu onder zijn voorganger het christendom onder zijn volk wortel had geschoten. En het christen-

dom was ook de godsdienst van de Franken! Met heftige hartstocht haatte hij beiden. Daarom vervolgde hij allen, die met het christendom of met de Franken heulden. Zo moest bijv. ook een aanzienlijke heiden, een zekere Wurssing, met zijn familie vluchten, terwijl zijn bezittingen in beslag werden genomen. Hij vond een toevlucht en het geloof

bij de Franken, en werd later de grootvader van de heilige apostel Ludger. Radbod wilde ook zijn rijk tegen eventuele nieuwe aanvallen van de Franken versterken. Beheersten deze toen nog Trajectum? Wij weten het niet. In ieder geval heeft Radbod het dan veroverd en er waarschijnlijk ook het kerkje van Dagobert verwoest, dat Willibrord immers “dirutam usque ad solum”: tot de grond toe neergehaald vond. Gezien deze omstandigheden kunnen wij begrijpen, dat de missiereis van Wigbert gedurende twee jaren in het geheel geen succes opleverde, zoals wij hierboven reeds hebben meegedeeld.

Intussen was er ook in het Frankenrijk het een en ander gebeurd. Terwijl langzamerhand de teugels van het bewind aan de handen van de slappe Merovingers ontglipten, had hun voornaamste ambtenaar, de majordomus of hofmeier, de macht weten te grijpen. Vooral Pippijn van Herstal, uit het geslacht van de Karolingers, heeft het aanzien van Francië vermeerderd door in 687 beide rijken, waarin het uiteenvallen was, weer te verenigen en in

beide de macht aan zich te trekken. Feitelijk was hij koning. Deze Karolingers nu bezaten aanzienlijke goederen aan Moezel en Maas en om die reden hadden zij groot belang bij het bezit van de Rijn en zijn zijtakken. Zij zullen niet rusten voor zij de Rijnmond in hun macht hebben. Reeds in 689 vinden wij Pippijn in strijd met Radbod. Hij verslaat hem bij Dorestat (Duurstede), Radbod vluchtte en Pippijn keerde met veel buit huiswaarts. Radbod moest hem Fresia interior d.i. tot aan de Rijn afstaan. Het Aelmere werd in naam de grens tussen Fries en Frankisch gebied. Maar Trecht of Wiltaburg bleef tot ongeveer 695 in Radbods macht. Wat later werd Radbods dochter Theodeswinde met Pippijns zoon Grimoald in het huwelijk verbonden, een verzoeningspoging, die wel meer beproefd en ook mislukt is. Kort voor zijns vaders dood werd Grimoald, toen hij voor diens genezing bad in de kerk van St. Lambertus te Luik, door de Fries Rantgar vermoord. En hiervan zal Radbod wel meer hebben geweten.

Toen Willibrord in Wiltaburg aldus de staat van zaken had bevonden, oordeelde hij het terecht het beste de machtiging en de steun van de sterke Pippijn te vragen. Het gebied, dat hij zich tot zijn arbeidsterrein had gekozen, was nu officieel Frankisch. Vandaar, dat hij later in zijn eigenhandige aantekening kon schrijven, dat hij gekomen was “in Francia” in plaats van “in Fresia”. En wat betreft het gebied, dat nog niet aan de Frankische vorst onderworpen was, zou niet Willibrords invloed aanzienlijk versterkt worden, zou niet zijn persoon een machtige bescherming vinden, wanneer hij erop kon wijzen, dat de Karolinger met zijn gezag achter hem en zijn arbeid stond, hoewel hij geen gehate Frank was? Dit had Willibrord bovendien ook als voordeel, dat hij stam- en taalverwant was aan de Friezen.

Pippijn van zijn kant kon niet anders dan de geboden gelegenheid aangrijpen, om de beschavende invloed van het christendom op zijn nieuw verworven onderdanen te doen inwerken, waar Frankische missionarissen zeker minder kans op succes zouden hebben. Hij ontving Willibrord dan ook met grote welwillendheid, we weten niet waar. Het verlot om in Friesland te werken, verleende hij Willibrord en zijn gezellen gaarne, en hij gaf hun blijkbaar aanbevelingsbrieven mee, “dat niemand de predikers overlast zou aandoen en hij begunstigde allen, die het geloof zouden aannemen, met vele weldaden”.

Direct na zijn bezoek bij Pippijn haastte Willibrord zich naar Rome (“acceleravit venire Romam”), om van Paus Sergius de zending tot het bekeringswerk te ontvangen en zijn zegen daar-

over te vragen. Tevens hoopte hij van de Paus relieken te zullen krijgen van apostelen en martelaren, om daarmee de kerken uit te rusten, die hij te hunner gedachtenis zou stichten, nadat hij de volken gepredikt en hun afgodsbeelden had vernietigd. Hieruit blijkt dus glashelder, dat Willibrord de uitdrukkelijke goedkeuring van het hoogste gezag in de Kerk voor zijn werk wilde hebben en dat hij bij voorbaat de te bekeren gebieden aan het gezag van Rome onderwierp. Paus Sergius verleende hem zijn zending en al het gevraagde. Bovendien schonk hij hem ook de volmacht om zo nodig bisschoppen aan te stellen.

Het zal begin 691 geweest zijn, dat Willibrord van Rome terugkeerde en aldus toegerust met machtiging van

het hoogste wereldlijke en geestelijke gezag, kon hij zijn taak beginnen. Een waarheidsgetrouw en doorlopend verhaal van zijn missiereizen en andere gebeurtenissen te geven, is een absolute onmogelijkheid, omdat de bronnen ons volkomen in de steek laten. Wij kennen verschillende feiten, wij weten, dat Willibrord hier en dat hij daar geweest is, maar op de vraag wanneer en in welke volgorde kunnen wij alleen antwoorden: wij weten het niet, wij weten het niet. Dat is natuurlijk zeer te betreuren, maar de verschillende gebeurtenissen met fantasie aan elkaar rijgen en de hiaten opvullen met wonderen geeft nog geen betrouwbaar levensverhaal. Beda verhaalt alleen van hem, dat zijn werk met succes bekroond werd en dat velen in korte tijd zich van de afgodendienst tot het geloof van Christus lieten bekeren. De medebroeders hadden één van hun, Suitbert, tot bisschop gekozen, die zich in Engeland door Wil-

fried van York liet wijden. Om welke reden dan ook (misschien omdat men hem niet had geraadpleegd) beviel deze keuze niet aan Pippijn. Hij zond Willibrord dus wederom naar Rome met het verzoek aan Paus Sergius om hem tot aartsbisschop te wijden, en Suitbert begaf zich naar de Bructeren in het land van Kleef. Eerst na hevig aandringen, zegt Alcuinus, heeft de nederige heilige toegegeven aan Pippijns wensen, maar de Paus ontving hem met grote vreugde. Inderdaad verhief Sergius Willibrord tot de hoogste graad van het priesterschap en wijdde hem tot aartsbisschop van de Friezen en schonk hem tevens als teken van zijn waardigheid het pallium. Dit is gebeurd op de 21^e november van het jaar 695, op welke datum van het *Calendarium Willibrord* de betreffende aantekening heeft gemaakt. Aan de rechterkant staat trouwens bijgeschreven: “*ordinatio domini nostri Clementis*”, wijding van onze heer Clemens. De

Paus gaf hem namelijk de naam Clemens, naar een van zijn voorgangers uit de eerste tijden, wiens feest twee dagen later gevierd werd. Sindsdien noemde de heilige zich Clemens Willibrord, maar in de traditie heeft die naam nooit ingang gevonden.

Deze bisschopswijding en de stichting bij pauselijk decreet van het bisdom Utrecht was van grote betekenis voor de kerk van Nederland. Daarin ligt uitgedrukt de bedoeling van Pippijn en van de Paus om Utrecht tot een onafhankelijke kerkprovincie te maken, niet staande onder de jurisdictie van een vreemde aartsbisschop. Had Pippijn daarom de wijding van Suitbert niet gebillijkt?

Wat daarvan ook zij, in ieder geval kon Willibrord er op wijzen door de Paus gezonden en gewijd te zijn en niet door een Franse bisschop, wat zijn taak zeker nog meer bemoeilijkt zou hebben. Wel is door de loop van de geschiedenis het plan niet voltooid kunnen worden en is het bisdom Utrecht de gehele middeleeuwen door suffragaan-bisdom van het aartsbisdom Keulen geweest, dat aanspraken maakte, waartegen reeds Bonifatius kort na Willibrords dood zal

protesteren, maar voorlopig heeft deze regeling zeer zeker Willibrords invloed onder de Friezen versterkt.

Met goedkeuring van Pippijn vestigde Willibrord zijn bisschoppelijke zetel in Wiltaburg of Utrecht, dat sinds kort onder zijn gezag stond. Deze keuze

was goed gezien: niet alleen bood deze Frankische grensvesting een zekere veiligheid, maar lag ook midden in het land van de Friezen. Van daaruit liepen belangrijke waterwegen, die meestal ook de enige wegen waren, naar alle kanten, naar het Westen door de Rijn en de Lek, naar het Noorden langs het Vlie en de Vecht, naar het Oosten over de IJssel en de Rijn, die tevens toegang gaf naar het Zuiden. Vanuit dit middelpunt kon hij dus zijn gehele missieveld bestrijken.

... wordt vervolgd ...

Noot van de redactie:

De afhandeling van de Litanie van Onze-Lieve-Vrouw wordt de volgende maand voortgezet!

Over de St. Willibrorduskerk te Utrecht

Met toestemming van de Uitgeverij Schnell en Steiner, Regensburg, ontnomen aan de Gids St. Willibrorduskerk Utrecht, 2007.

Ligging en geschiedenis

De neogotische St. Willibrorduskerk uit 1877 ligt ingebouwd tussen de Annastraat en de Minrebroederstraat, vlak bij het Janskerkhof, ten noorden van de Domkerk.

De stad Utrecht gaat terug op een Romeins castellum, dat rond het jaar 50 n. Chr. als onderdeel van de noordelijke rijksgrens langs de Rijn is gebouwd. De locatie was van strategisch belang, doordat de rivier de Vecht vlakbij naar het noorden aftakte. Ook na het terugtrekken van de Romeinen bleef deze strategische ligging. Dit verklaart dat de Angelsaksische missionaris Willibrord, als aartsbisschop van de Friezen, in Utrecht zijn zendingspost vestigde en van hieruit zijn missiewerk verrichtte. In 777 werd Utrecht als bisdom in het aartsbisdom Keulen gevoegd. Een groot bouwprogramma startte in de 11^e eeuw, toen onder bisschop Bernold een drietal kerken rond de kathedraal, de Domkerk, werd gebouwd. Hiertoe behoorden de Pieterskerk, de Janskerk en de nu verdwenen Paulusabdij. Samen met de wat later gereedgekomen Mariakerk vormde deze groep kerken een kruis rond de Domkerk. Gedurende de middeleeuwen verrezen nog talloze andere kerken en kloosters binnen en buiten de stadsmuren, onder andere van

de bedelordes: de Franciscanen en de Dominicanen. Tot 1580, toen het katholieken werd verboden hun geloof in het openbaar te belijden, was Utrecht het geestelijke centrum van de noordelijke Nederlanden, met de Utrechtse bisschop als aanzienlijk wereldlijk heer van het Sticht.

Hoewel het bisdom Utrecht in de 16^e eeuw werd opgeheven en er dus geen hiërarchische structuur meer was, bleven vele mensen katholiek. Tot een uitbanning van de katholieke eredienst kwam het na de Reformatie dan ook niet: het werd katholieken al weer snel toegestaan in onopvallende gebouwen hun geloof te belijden. Deze zogenaamde schuilkerken of staties la-

gen verspreid over de stad en werden bediend door geestelijken van verschillende ordes. Uit een dergelijke statie

is de huidige St. Willibrorduskerk als parochiekerk voortgekomen.

Bouwgeschiedenis: van Nieuwegracht naar Minrebroederstraat

Eén van de Utrechtse schuilkerken was de statie 'St. Servaas onder de linden', later 'Onze Lieve Vrouw van de H. Rozenkrans' geheten, die door paters Dominicanen uit Antwerpen werd bediend. Deze statie verhuisde in 1660 van de zuidzijde van de Nieuwegracht naar de Dorstige Hartsteeg, vervolgens in 1842 naar de Jeruzalemsteeg, waar de nieuwe

kerk aan Willibrordus werd gewijd. In 1848 kwam deze kerk door sloop van tussenliggende huizen aan de Herenweg te liggen. Tegenwoordig, na enkele verbouwingen, is dit de Silokerk van de Baptistengemeente.

Een grote ommekeer betekende het jaar 1853 voor de Nederlandse Rooms-katholieken. Het herstel van de katholieke hiërarchie hield in dat nieuwe Nederlandse bisdommen werden ingericht, met Utrecht als aartsbisdom. Als gevolg hiervan mochten katholieken zelf weer kerken bouwen, zonder beperkingen of inmenging van rijkswege.

De kerk aan de Herenweg bleek met haar 400 zitplaatsen voor 1200 kerkgangers als parochiekerk veel te klein, en was bovendien ongunstig gelegen. Daarom nam het kerkbestuur onder pastoor Stiphout in 1873 het besluit tot de bouw van een nieuwe kerk.

Gezien het feit dat de parochie samen viel met de aanzienlijkste wijken van de stad en relatief weinig armen telde, had men de financiën snel rond.

De gegroeide Willibrordusgemeente kocht in 1874 een perceel grond tussen de Annastraat en de Minrebroederstraat met de bedoeling hier een nieuwe kerk te bouwen. Voor de vestiging van de pastorie werd het naastgelegen pand in de Minrebroederstraat aangekocht dat tot dan als logement voor ooglijders dienst deed.

Op het perceel van de nieuwe kerk perceel bevond zich het eertijds fameuze Plaets Royael of Place Royal, een logement dat in de 17^e en 18^e eeuw nog onderdak had geboden aan Constantijn Huygens, James Boswell en de jonge Wolfgang Amadeus Mozart. Niet iedereen was blij met de keuze van deze locatie voor een nieuwe Rooms-katholieke kerk: de Nederlands Hervormde

Gemeente verzette zich tot aan de Raad van State tegen de door de stad gegeven bouwvergunning. Zij vreesde 'stoornis der godsdienstoefeningen' en 'bedenklijke versterking van de orde op straat'. Het eerste sloeg vooral op het klokgelui, dat de diensten in de nabijgelegen Domkerk en Janskerk zou hinderen, het tweede op de kerkbezoekers die elkaar zouden hinderen. Het beroep werd echter bij Koninklijk Besluit afgewezen. De eerstesteenlegging vond plaats op 6 april 1876. De bouw van de nieuwe kerk in 1876 betekende

de afbraak van het logement, dat op het laatst dienst had gedaan als R.K. meisjes- en oude-vrouwenhuis. Hier was ook al veertig jaar een hulpkerk van de Willibrordusparochie ingericht. In de bouwput werden diverse archeologische vondsten gedaan: ca. 20 dichtgegooide putten werden aangetroffen, evenals resten van beschoeiing. De gevonden oude voorwerpen werden aan het toenmalige Stedelijk Museum geschonken (nu Centraal Museum). Op de bouwlocatie, die een onregelmatige vorm had, verrees een hoge bakstenen kruisbasiliek. De aanbestede som voor sloop van de bestaande bebouwing en de bouw van de kerk bedroeg 89.800 gulden. De locatie beïnvloedde de plattegrond: de transeptarmen treden niet buiten de breedte van het schip en het korte driebeukige middenschip telt slechts vier traveeën. De meeste nadruk ligt dan ook op de koorpartij: het vrij ondiepe 7/12^e gesloten hoogkoor wordt geflankeerd door twee nevenkoren. Aan de zuidzijde lagen oorspronkelijk enkele ruimten rond een binnenplaats, deze is echter later dichtgebouwd. Op 21 juni 1877 werd de kerk ingewijd door aartsbisschop Schaepman. Bij deze ingebruikname was de kerk nog grotendeels kaal en leeg: de polychromie op de wanden, de glas-en-loodvensters en de meubilering zijn in de 25 jaar na de inwijding op verschillende tijdstippen toegevoegd.

Architect Friedrich Alfred Tepe en het St. Bernulphusgilde

Architect van de kerk was Alfred Tepe (1840-1920), die sinds 1872 in Utrecht woonde. Geboren in Amsterdam, had hij in Berlijn aan de *Bauakademie* een

opleiding gevolgd. In de jaren 1865-1867 werkte hij mee aan de bouw van de Keulse Dom: deze grote gotische kathedraal was nooit afgebouwd en

werd in de 19^e eeuw volgens de oorspronkelijke middeleeuwse tekeningen voltooid. Na een geslaagde opdracht voor de St. Catharinakerk te Utrecht, de kathedraal, werd hij gevraagd naar Utrecht te komen. Hij vestigde zich aan de Maliebaan, waar hij zijn eigen huis en dat van zijn collega, de beeldhouwer Friedrich Wilhelm Mengelberg (1837-1919), ontwierp (Maliebaan 80-84). Tepe groeide uit tot de belangrijkste architect van neogotische kerkgebouwen in het bisdom Utrecht. Dit dankte hij aan zijn voorname positie in het Utrechtse St. Bernulphusgilde, een vereniging van geestelijken (later ook leken) die ijverden voor de herleving van kerkelijke kunst en architectuur. Oprichter in 1869 en eerste deken (voorzitter) was pastoor G.W. van Heukelum (1834-1910). Hij wist kunstenaars om zich heen te verzamelen die zijn ideaalbeeld van (neo-)gotiek vorm konden geven. Behalve de architect Tepe waren dit de beeldhouwer F.W. Mengelberg, de glazenier Heinrich Geuer (1841-1904) (evenals Mengelberg uit Duitsland afkomstig) en de edelsmid Gerard Brom. Het middeleeuwse gilde stond model voor de organisatie van de verschillende ateliers, dat vooral in het geval van Mengelberg bijzonder

groot en goed georganiseerd was. Hun gezamenlijke inspanningen leidden tot kerken die als een ‘Gesamtkunstwerk’ van top tot teen volgens de ideeën van het Gilde, in het bijzonder van pastoor Van Heukelum, waren vormgegeven. Het betrof dan het kerkgebouw zelf, het orgel, de glas-in-loodvensters, de muurschilderingen, de verlichting en de complete liturgische inventaris: de altaren, de beelden, de preekstoel, de apostelbalk, het doopvont en al het hekwerk.

Heropening van de kerk door pater Kotte

Het kerkgebouw sloot in 1967 vanwege de ontkerkelijking en werd door het aartsbisdom Utrecht verkocht aan de Hr. A.J. Lisman (1917-2002). Deze behoudende katholiek wilde indien mogelijk de kerk, waaraan hij zeer verknocht was, behouden als kerk. Hij zette zich actief in om in de kerk de Rooms-ka-

tholieke eredienst te houden strikt volgens de richtlijnen van het tweede Vaticaanse Concilie (1962-1965), maar in de Latijnse taal en zonder nog verdergaande modernisering.

Hij kreeg hierbij steun van Pater drs. Winand Kotte (1922-2006), die de kerk van Lisman huurde en op 15 au-

gustus 1971 de kerk heropende: onder grote belangstelling van traditioneel katholiek Nederland droeg hij er opnieuw de Latijnse Mis op. Pater Kotte was tot zijn dood in 2006 dagelijks in de kerk te vinden.

De kerk werd in 1976 rijksmonument. In 1986 was de kerk compleet vervallen. De schilderijen waren bijna verdwenen, het dak lekte op veel plaatsen en de toren stond op instorten. De kerk diende ofwel afgebroken of gerestaureerd te worden. In 1986 kocht Pater Kotte de kerk van Lisman en begon geld in te zamelen voor de restauratie.

Restauratie

De restauratie van de kerk begon officieel in 1988, met de presentatie van een begroting. Onder leiding van restauratie-architect P.D. van Vliet is jarenlang aan de kerk gewerkt, waarbij de gehele kerk onder handen is genomen. De jaren 1990 zijn vooral besteed aan het casco (dak en kapconstructie), het interieur is als laatste aan de beurt gekomen. Het uitzonderlijke monument vroeg ook uitzonderlijk veel geld: vooral het rijke interieur kon alleen met veel specialistische kennis worden hersteld. Met behulp van beschikbaar gestelde rijkssubsidies in 1996 en 2002 kon het werk worden afgesloten. Op 3 november 2005 vond de feestelijke heropening plaats, als afsluiting van de jarenlange restauratie. Pater Kotte kon gelukkig meemaken dat de kerk, waarvoor hij decennialang had geijverd en waartoe hij vele miljoenen voor de restauratie had verzameld, zich weer in volle glorie vertoonde. De Ge-

meente Utrecht verleende hem de St. Maartens-medaille voor zijn werk om dit prachtige monument voor de stad te behouden. De St. Willibrorduskerk is de enige kerk van architect Tepe die met inbegrip van het complete interieur in Utrecht bewaard is gebleven.

Exterieur van de kerk

Het geheel bakstenen exterieur is van de straatzijde moeilijk te zien en naar waarde te schatten. Het best zichtbaar is de met leien gedekte steile kap, waarin enkele dakkapellen zijn aangebracht. De noordzijde aan de Annastraat ligt weliswaar vrij, maar de smalle straat maakt het overzicht onmogelijk. Wel is vanuit deze straat een blik te werpen op de sobere tweedelige westgevel met nissengeleding en vensters. Deze tweedeling is bijzonder: meestal koos Tepe voor een groot centraal westvenster. Zichtbaar zijn aan deze zijde de lichtbogen die de lichtbeuk schragen. Vanwege ruimtegebrek zijn de steunberen, die de krachten van de lichtbogen verticaal afvoeren, inwendig weggewerkt. De smalle en hoge transeptgevel is voorzien van een groot glas-in-loodvenster dat aan weerskanten is voorzien van een nis. De topgevel is eveneens voorzien van nissen.

Aan de noordzijde flankeren twee slanke traptorens de kerk, ook een naast de westgevel en een bij de aanzet van de absis. Een derde torenelement wordt gevormd door de spitse houten dakruiter op de viering. Vanaf het Janskerkhof en vanuit de Korte Jansstraat is het koor zichtbaar, waarvan de lichtbeukvensters boven de huizen uitsteken.

De zuidzijde van de kerk aan de Minrebroederstraat biedt eveneens beperkt zicht op het kerkgebouw. Aan deze zijde liggen enkele ruimtes, oor-

spronkelijk om een open binnenplaats heen. De voormalige catechismuskamer in de zuidvleugel is sinds 1939 als Willibrordkapel in gebruik. Aan de straat ligt een wand van vijf traveeën breed, waarvan de linker twee eindigen in een topgevel. De vier zichtbare vensters horen bij de Willibrorduskapel, rechts daarvan ligt het ingangsportaal. Boven het dak van de Willibrorduskapel zijn het dak en gedeelten van het transept en de lichtbeuk van de kerk te zien.

Interieur van de kerk

Het ingangsportaal leidt via een lage doorgang naar de tweede schiptravee. Hier openbaart zich het unieke karakter van de kerk: in groot contrast met het sobere exterieur staat het rijk gedecoreerde interieur. De wanden en gewelven zijn geheel gepleisterd en beschilderd met decoratieve patronen. De glas-in-loodvensters en een deel van de wanden en gewelven zijn voorzien van een iconografisch programma, dat wil zeggen dat een samenhangend schema van heiligen en andere religieuze thema's over het kerkgebouw is verdeeld. Het beeld wordt gecompleteerd door de inrichting: preekstoel, apostelbalk, communiebank, altaren, koorbank en doopvont vormen een eenheid en zijn grotendeels door Mengelberg en zijn atelier vervaardigd. Was de kerk bij de inwijding nog kaal geweest, in 1906 kon Jan Kalf schrijven: "Wat dit gebouw bijzonder belang bijzet is de versiering en meubeling, die blijkbaar uit een zeer onbekrompen beurs geschiedde".

De architectuur van de kerk is gebaseerd op de late gotiek uit oost-Nederland en het westen van Duitsland. De geleding van het schip bestaat uit drie delen: een arcade met bundelpijlers, een beloopbaar triforium met vier gekoppelde openingen en de lichtbeuk met een driedelig venster met maaswerk. De drie zones worden door horizontale lijsten van elkaar gescheiden. In de transeptarmen wordt de triforiumzone onderbroken door de grote centrale vensters in de noord- en zuidgevels. Direct aansluitend aan het transept ligt de driedelige koorpartij, waarvan het

hoogkoor ondiep is uitgevoerd en zonder koorvak aansluit op de viering. De wandgeleding van het koor is eveneens driedelig, waarbij de triforiumzone bestaat uit gekoppelde blinde spitsbogen. De gehele kerk is voorzien van eenvoudige kruisribgewelven.

De beschildering van de kerk is uitgevoerd door Chrétien Lindsen (1840-1898). Het koor is het eerst beschilderd, in 1883, het transept en het schip kwamen in 1891 aan de beurt. Het koor is beduidend rijker uitgevoerd dan de rest van het interieur, geheel in overeenstemming met de liturgische functie. Hier zijn schijnvoegen, geschilderde tapijten en blad- en rankmotieven toegepast. De vieringpijlers zijn eveneens rijk gedecoreerd, waarbij de diverse geometrische patronen met goud zijn afgezet.

Rondgang door de kerk

Een rondgang door de kerk leidt langs de belangrijkste inrichtingsstukken, de glas-in-loodramen en de geschilderde voorstellingen.

Het ingangsportaal voert langs een piëta, in een nis aan de rechterzijde. Het gepolychromeerde houten beeld uit ca. 1890 had eerst een centrale plaats tegen de westgevel, maar is ten behoeve van de nieuwe opstelling van het orgel verplaatst. Hiernaast is een grote afbeelding van St. Christoffel geschilderd. Als bijzondere schutspatroom tegen allerlei kwade invloeden was een dergelijke afbeelding bij de ingang van de kerk in de late middeleeuwen zeer gebruikelijk. De afbeelding is waarschijnlijk op advies van Van Heukelum aangebracht, die een bijzondere belangstelling voor deze heilige had.

Langs St. Christoffel bereikt men het middenschip, waar de uitzonderlijk rijke uitmonstering van de kerk pas goed waar te nemen valt. Op de sluitstenen van de gewelven zijn in medaillons de vier evangelisten afgebeeld, op de gewelvvakken de tekens van de dierenriem. Het meest westelijke gewelfvak heeft een voorstelling van de vier paradijsstromen, de vier windrichtingen en de vier elementen: lucht, water, vuur en aarde. Op de zijwanden van het schip, in de zwikken van de schiparcaden, zijn deugden (zuidzijde) en ondeugden (noordzijde) aangebracht. Tegen de westgevel is het orgel van de bekende orgelbouwer Michael Maarschalkerweerd (1838-1915) geplaatst, dat dateert uit 1885. De oorspronkelijke plaats van het orgel was aan de noordzijde naast de doopkapel.

In 1947 werd het instrument vergroot door de Firma Verschuere en kreeg het een plaats hoog tegen de westgevel. Tijdens de laatste restauratie is het orgel in 1997 uitgenomen en gerenoveerd door de orgelbouwer Elbertse uit Soest. Het orgel werd zes meter lager teruggeplaatst, op de voormalige zangzolder, om de glas-in-loodvensters in de gevel meer ruimte te laten. Het orgel kreeg hierbij ook een nieuw neogotisch front. De glas-in-loodvensters van de westgevel zijn, als alle vensters in de kerk, van Heinrich Geuer. Ze stellen de Hemelvaart van Christus en het Laatste Oordeel voor.

De vensters van het zuidertransept en de rechter zijbeuk (1890-1891)

vormen tezamen een cyclus, en stellen scènes voor uit het leven van de patroon van de kerk, Willibrord. In het transept is de wijding van Willibrord tot aartsbisschop van de Friezen te zien, door paus Sergius in 695. In de zijbeuk vervolgt de cyclus met de komst van Willibrord bij Pippijn van Herstal; vervolgens Willibrord die de bron van Heiloo doet ontspringen; dan Willibrord die het heidense Wodanbeeld op Walcheren verwoest; tenslotte het sterfbed van Willibrord, die in 739 in Echternach overleed.

Tegen de zuidwestelijke viering-pijler staat de preekstoel uit 1885, vervaardigd in het atelier van Mengelberg. De preekstoel bestaat uit een gietijzeren stam, een houten kuip en een klankbord. Op de kuip zijn reliëfs met voor-

stellingen uit het leven van Willibrord aangebracht.

Het driezijdig gesloten rechter nevenkoor is gewijd aan het H. Hart. Het is gebaseerd op de verschijningen vanaf einde 1673 aan de Franse zuster Margareta Maria Alacoque, in 1920 heilig verklaard, waarin Christus zich met bloedend Hart aan haar openbaarde. Een dergelijke verschijning is afgebeeld op het glas-in-loodvenster aan de zuidzijde van het H. Hartkoor. Het houten vleugelaltaar dateert uit 1877 en is afkomstig uit het atelier van Mengelberg, met beschilderde luiken door C. Lindsen. Het was een geschenk van het echtpaar Lindsen, ter gelegenheid van het 25-jarig priesterjubiläum van pastoor Stiphout. Centraal staat een H. Hartbeeld, de binnenzijden van de luiken laten de geschilderde figuren zien van Maria Magdalena (links) en Johannes de Evangelist (rechts). De muurvlakken zijn gedecoreerd met symbolen en attributen die met het lijden van Christus te maken hebben: granaatappels, passiebloemen met kruisen en passiewerktuigen.

Voor het hoogkoor ligt de viering, de ruimte die gevormd wordt door de kruising van transept en schip. Op de gewelfvakken zijn in medaillons dierfiguren aangebracht, die de vier elementen van de schepping voorstellen: een adelaar (lucht), de olifant (aarde), de phoenix (vuur) en de dolfin (water). Aan de oostzijde van het transept zijn, op consoles en onder een baldakijn, stenen beelden aanwezig, die de openingen naar de drie koren flankeren. Dit zijn van links naar rechts St. Barbara, St. Jozef, St. Willibrordus en St. Blasius. Alleen dit laatste beeld is niet in het

Mengelberg-atelier gemaakt, maar van de hand van de beeldhouwer Blanchaert uit Brugge.

Op de scheiding van viering en hoogkoor staat de houten communiebank uit 1887 uit het Mengelberg-atelier. Afgebeeld zijn van links naar rechts een adelaar; het offer van Melchisedek; een hert; in het beweegbare middendeel het wonder van de Mannaregen in de woestijn, geflankeerd door beelden van Adrianus en Antonius; het Lam Gods; Elias in de woestijn; een pelikaan. Uit hetzelfde atelier afkomstig is de boven de communiebank aangebrachte apostelbalk met triomfkruis, vervaardigd in 1883 (apostelbalk) en 1894 (kruis). Het kruis met corpus wordt geflankeerd door beelden van Maria en Johannes de Evangelist. Onder de voeten van Christus is een afbeelding van een pelikaan zichtbaar, die met zijn eigen bloed zijn jongen voedt. Op de uiteinden van de kruisbalken zijn de evangelistensymbolen aangebracht. De apostelbalk bevat de geschilderde bustes van de twaalf apostelen. In het hoogkoor hangen vijf koperen godslampen, evenals de andere lichtarmaturen in het schip en het transept afkomstig uit het atelier van Gerard en zijn zoon Jan Brom (1860-1915). Tegen de linker zijwand van het hoogkoor staat een houten koorbank uit 1885, vervaardigd in het Mengelberg-atelier. Op de achtergrond zijn in reliëf musicerende engelen zichtbaar. Tegen de zijkanten staan de houten beelden van Theodora en Catharina. In het hoogkoor heeft de symboliek van het H. Sacrament een bijzondere nadruk gekregen. Dit heeft te maken met het feit dat in 1876 een Sacramentsbroederschap in de kerk

werd gevestigd. Deze 'Vereeniging tot bevordering der vereering van het H. Sacrament en tot onderstand van behoeftige kerken van ons land' zorgde ervoor dat arme kerken in Nederland en in de koloniën werden voorzien van kerkgerief. Het hoogaltaar is in gebruik genomen op 7 november 1890, de feestdag van de hoofdpatroon van de kerk, Willibrordus. Het altaar is gesigeneerd door Otto Mengelberg, de zoon van F.W. Mengelberg, die het altaar op 23-jarige leeftijd heeft ontworpen en vervaardigd voor de som van 12.000 gulden. Het is opgebouwd uit een stenen altaartombe en een houten vleugelaltaar. Bijzondere onderdelen zijn het centraal aanwezige tabernakel met daarboven de expositietroon, bedoeld voor bewaring en uitstalling van het

H. Sacrament. Het stenen altaar toont aan de voorzijde Christus als Man van Smarten, met aan de linkerzijde Micheas, Habakuk en koning David, aan de rechterzijde Zacharias, Malachias en Amos. De predella, de houten opstaande rand achter op de tombe, heeft (van links naar rechts) zes bustes van: Joel, Daniël, Ezechiël, Jeremias, Isaias en Salomon. Het retabel bevat vier reliëfs met voorstellingen van Christus met de Samaritaanse vrouw, de bruiloft te Kana, het Laatste Avondmaal en de wonderbare broodvermenigvuldiging. Het altaar wordt bekroond door de triomferende Christus met Maria en Johannes de Doper. De vijf glas-in-loodvensters in de absis van het hoogkoor, aangebracht in 1889, hebben betrekking op de H. Eucharistie. Hier-

bij zijn scènes uit het Oude Testament als voorafbeelding, gecombineerd met steeds twee heiligen voor wie het H. Altaarsacrament een bijzondere betekenis had. Op de wanden zijn links en rechts de kardinale deugden geschilderd, steeds voorgesteld door een dier. Aan de linkerzijde zijn dit voorzichtigheid (slang) en matigheid (duif), aan de rechterzijde gerechtigheid (phoenix) en kracht (leeuw). Tegen de achterwand zijn voorstellingen te vinden van twee drinkende duiven en een jachttafereel, in de reeks nissen onder de vensters zijn engelen en de apostelnamen geschilderd. De sluitsteen van het gewelf tenslotte toont het Lam Gods uit de Openbaring van Johannes, staande met een kruis van op het boek met zeven zegels.

Het linker nevenkoor is gewijd aan Maria. Het houten vleugelaltaar dateert uit 1881 en komt uit het Mengelberg-atelier, de luiken zijn beschilderd door M.C. Schenk. Centraal staat een beeld van Maria met Kind, afgebeeld als Koningin van de hemel, met onder haar voeten een maansikkel en omgeven door een gouden stralenkrans. De beschilderde luiken tonen aan de binnenzijde links Isaias met Maria, rechts de kleine Maria met haar ouders, Joachim en Anna. De onderste wandgeleding van het koor is voorzien van gekleurde Minton-tegels, de blinde bogen hierboven bevatten schilderijen van figuren die in leven of door hun geschriften uiting gaven aan een bijzondere band met Maria. Het grote glas-in-loodvenster uit 1895 in de noordwand van het noordertransept heeft als voorstelling de twaalfjarige Jezus in de Tempel. Op de wanden van

de transeptarm zijn wapens van pausen en aartsbisschoppen uit de bouwtijd van de kerk aangebracht.

De doopkapel wordt van de noordelijke zijbeuk gescheiden door een smeedijzeren hekwerk van A. Kniep. De hardstenen doopvont uit 1883 is vervaardigd naar ontwerp van Mengelberg, het koperen deksel dat met een ijzeren kraan kan worden weggedraaid komt uit het atelier van Gerard en Jan Brom. Aan de rechterzijde van de kapel is in de wand een muurkast met houten deur aangebracht. In het boogveld boven deze kast is een 15^e-eeuwse Johannes de Doper-schotel ingemetseld, afkomstig uit Kalkar. De twee glas-in-loodvensters (1895) laten links keizer Hendrik en paus Cornelius zien, het rechtervenster toont Anna die Maria onderwijst en Johannes de Doper met lam. Op het gewelf is de H. Drieëenheid afgebeeld. Rechts naast de doopkapel is het houten beeld van de H. Familie uit 1922 opgesteld.

De Willibrordkapel is ontstaan in 1939, toen het 1200^e sterfjaar van Willibrord werd herdacht. Hiervoor werden de catechismuszaal en een deel van de biechtkapel samengevoegd. Het koperen St. Willibrordusaltaar uit 1939 is van Jan Eloy en Leo Brom. Het is uitgevoerd als een vleugelaltaar, met een beeld van Willibrord als tronende bisschop. Voor de kapel vervaardigde de Nijmeegse kunstenaar Wim van Woerkom (1905-1998) tussen juni 1939 en februari 1940 een reeks gebrandschilderde ramen, elk met een figuur als thema die met de geloofsverkondiging verband houdt. De vensters volgend vanaf het altaar zijn dit achtereenvolgens Willibrordus, Bonifatius, Lambertus en Servatius; aan de tegenoverliggende wand Paulus en Petrus; om de hoek richting kerk tenslotte Marcus en Johannes. Twee laatste ramen van Wim van Woerkom bevinden zich bij de toegang, waar de evangelisten Lucas en Mattheus zijn afgebeeld.

Eucharistische Kruistocht

De Kruisvaarder

Bid - Communiceer - Offer je op - Wees apostel!

Het verzameladres van de Schatkisten is:
St. Clemenspriorij, Heuvel 23, 5674 RR Nuenen-Gerwen, Nederland

De Kruisvaarder bidt, communiceert en offert zich op voor de intentie, die Mgr. B. Fellay, algemeen overste van de Priesterbroederschap St. Pius X, iedere maand opgeeft.

September: Opdat O. L. Heer moge heersen over de maatschappij!

Beste Kruisvaarders,

Lissabon, Allerheiligen (1 november) 1755, kwart voor tien 's morgens. Eerst een lichtere, dan twee hardere schokken: een heftige aard- of beter: zeebeving! De kaarsen, waarmee de huizen worden verlicht, vallen om: brand! Naar buiten, naar een open plek, waar het vuur ons niet kan grijpen, liefst dicht bij het water! De mensen van de mooie hoofdstad van Portugal vluchten naar de dokken van de haven, bij de brede rivier Taag, daar waar hij bijna in de Atlantische Oceaan vloeit. Maar wat gebeurt er nu? Het water trekt plots uit de Taag weg en de rivierbodem toont alles wat daarin ooit verloren werd: scheepslandingen en hele scheepswrakken! Maar wat is dát ineens? In de richting van de zee staat een rechte, grijze muur! Ze komt dichterbij! Een vloedgolf van zeewater, een tsunami! Wie een paard heeft, springt erop en geeft het de sporen, richting bovenstad! Maar de rollende watermuur is sneller en drukt tot 150 meter landinwaarts alles plat! Wat blijft staan, wordt een prooi voor de vlammen! Meer dan acht van de tien gebouwen van Lissabon is vernietigd. Hele kustdorpen en forten worden van de kaart geveegd! Tot aan Zuid-Engeland en Midden-Amerika worden schepen tegen de wal kapot gesmaakt

en de schok is te voelen tot in Finland! Eén van de dodelijkste aardbevingen ooit! Van de 200.000 inwoners van Lissabon overleven het er 40.000 niet. Wel koning José, zijn familie en zijn eerste minister: Sebastião de Melo, Markies van Pombal. Overlevenden stromen toe en vragen: “Wat nu?” Pombal: “Doden begraven, overlevenden te eten geven!” De brandweer blust, de gewone burgers moeten de lijken op wagens laden. Pombal laat ze zondermeer in de oceaan gooien. Met de staatsingenieur Manuel da Maia bouwt Pombal Lissabon volledig nieuw op: rechte straten, brede lanen, grote pleinen, gebouwen die voortaan tegen schokken bestand zijn: “pombalijnse stijl”. Dezelfde Pombal laat ook nog de slavernij in bepaalde gebieden afschaffen en de wijnbouw verbeteren. “Hoera Pombal!” Maar waarom kon de goede God zo’n ramp toelaten? Is

niet Portugal vanaf het begin toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw? Is het niet het land van de dappere kruisriders, die het hebben bevrijd van de Moorse, islamitische bezetting? Is het niet het land van de eerste grote ontdekkingsreizigers, die een Portugees wereldrijk maken van Brazilië tot Zuid-China? Is het niet een land van heiligen en missionarissen, die in het hele wereldrijk zielen tot Jezus voeren? Toch zien de meeste mensen in de schok van 1755 een straf Gods. Maar wat doet Portugal verkeerd? Slavenhandel, maar ook ... Pombal! Deze eigenlijke baas in het Portugese wereldrijk is de eerste, die het waagt, de Kerk aan te vallen, helemaal in de stijl van de “verlichting” en de pas opgerichte “vrijmetselarij”. Dit is een geheim genootschap, dat in “loges” samenkomt. Ze heeft een onverzoenlijke haat tegen de Kerk, het geloof en de katholieke vorsten. De vrijmetselarij tracht haar mannen de baas te laten worden in landen, scholen, universiteiten, (grote) bedrijven ... kortom: de macht over de maatschappij. Om hun doel te bereiken schuwen ze niet men-

senlevens te offeren! In 1758 mislukt een aanslag op koning José. Onmiddellijk beschuldigt Pombal een familie en de religieuze Orde van de Jezuïeten. De familie laat hij doden en de Jezuïeten het land en de kolonies uitgooien (1759)! 270 Priesters en zusters sterven daarbij. Maar dat is nog niet eens het ergste. De Jezuïeten-paters zijn de leraren aan de universiteiten en scholen. Voortaan kunnen ze niet meer de mensen in het geloof opvoeden! De Jezuïeten zijn ook de bekeerders en beschermers van de Indianen in het hartje van Zuid-Amerika. Nu ze worden buiten geëgooid, kunnen landhongerige kolonisten, negen op de tien Guaraní-Indianen (allemaal katholieken) hun land afpakken en uitmoorden! Misschien kwam de aardbeving als “pak voor de broek”, om de mensen wakker te maken! Maar Portugal bekeert zich niet: de volgende 150 jaar krijgen vrijmetselaars en andere “liberalen” alsmaar meer macht. Zo in 1834 de eerste minister: Aguiar. Hij snijdt Portugal van de paus af, jaagt alle kloosterorden het land uit en pikt hun bezittingen. De pers komt nu

volledig in de handen van de liberalen/vrijmetselaars: zij zullen nu de mensen leren, hoe ze moeten denken! En wat doen de koningen van Portugal? De meesten hebben schrik van de liberalen en gaan hun alsmaar meer toegevingen doen. Maar dat helpt niet: op 1 februari 1908 worden koning en kroonprins op de Praça de Comercio in een aanslag neergeschoten. Op 5 oktober 1910 hebben de vrijmetselaars nu helemaal de macht in handen: de “Eerste Republiek”. Ze laten er geen gras over groeien: weer moeten de kloosterorden het ontgelden, maar ook andere bisschoppen en priesters moeten het land verlaten. De seminaries (scholen waarin jonge mannen tot priester worden opgeleid) komen nu in handen van de regering. Op de scholen mag geen godsdienst meer worden aangeleerd. Echtscheiding wordt mogelijk gemaakt, zodat laffe echtgenoten de ander en de kinderen eenvoudiger in de steek kunnen laten en met een andere man of vrouw gaan samenleven. “Prostitutie” wordt vergemakkelijkt, dat betekent: meisjes en vrouwen aanzetten hun lichaam tegen een beetje betaling onkuis te laten

misbruiken door onbeheerste venten. Afonso Costa, de maker van deze duivelse wetten grijnst: “Binnen twee generaties zal in Portugal het katholiek geloof volledig zijn uitgeroeid!” En gaat het nu beter met Portugal? Geen enkele republikeinse regering houdt veel langer dan een jaar stand, tussen 1910 en 1928 zijn er maar liefst 45 regeringen! En onophoudelijke onrust: stakingen, straatgevechten, opstanden ... Om daarvan af te leiden, stapt de liberale regering de Eerste

naar de Cova da Iria. Daar wacht hun een jonge boer met ezels, die hij tijdens de vrijmetselaarspreek doet balken! Met nog een paar anderen gooit hij stro en veevoeder over de geloofsvijanden en roepen: “Leve Jezus en Maria!” Nu komt het leger naar Fátima

Wereldoorlog in. Maar aan het front in Vlaanderen komen de Portugese soldaten geen stap vooruit, terwijl er velen sneuvelen. Het geld van het land wordt verspilzuchtig naar buiten gepierd! Maar dan gebeurt er voor de machthebbers iets “doms”: in 1917 verschijnt in Fátima Onze-Lieve-Vrouw. Daags na het zonnewonder (13 oktober) verliezen alle liberale en revolutionaire partijen de verkiezingen! Aangelokt door gebedsverhoringen en wonderen stromen steeds meer massa’s mensen naar Fátima. Velen bekeren zich of worden genezen! De overheid en vrijmetselarij trachten “Fátima” te stoppen. Eerst worden de drie kinderen ontvoerd (zie juni-juli). Dan komt de “Blikslager” met acht man, om op zondag vóór de Kerk een toespraak tegen de godsdienst te houden. De pastoor heeft echter de Mis naar elders verlegd en de geloofsvijanden lopen ze achterna

ma om de stroom van bedevaarders met sabels en machinegeweren de toegang tot de Cova da Iria te ontzeggen. De slimme bedevaarders kennen echter sluiptwegen! Voor de liberalen: onbegonnen werk! Dan komt het feest van Onze-Lieve-Vrouw Onbevlekt Ontvangen, 8 december 1917. Sidonio Pais (“Sidónjoe Paajsj”), één van de beste generaals van het Portugese leger, maar tot dan toe vrijmetselaar, zegt: “Zo kan het niet verder” en neemt met zijn troepen de macht over. Zijn vroegere logebroeders (vrijmetselaars) schrikken: president Pais herstelt de ver-

binding met de paus, laat alle verdreven priesters en zusters terugkeren, geeft kerkeigendom terug en gaat zelf openbaar naar de Mis! Is dat niet je leven riskeren? President Pais’ politie-luitenant Faria hoort hem zeggen: “Dit móet nu gebeuren, in visioenen geeft de H. Maagd mij moed!” Op 14 december 1918 wordt

president Pais overhoop geschoten en nemen de liberalen weer de macht over. Maar: ze krijgen niet de tijd om de goede wetten terug te schreeven! Waarom niet? Omdat ze nu elkaar gaan bevechten! En de staatsschuld wordt catastrofaal! Dan komt de 28^e mei 1926. Terwijl in de stad Braga (Noord-Portugal) het beeld van Onze-Lieve-Vrouw in processie uit de kerk wordt gedragen, bevelen de twee generaals van het garnizoen, Gomes da Costa en Carmona, hun troepen naar Lissabon te marcheren. Zonder dat er een druppel bloed vloeit, kunnen ze de macht overnemen! Maar wie kan de zooi van de vrijmetselaars-regeringen opruimen? Aan de universiteit van Coimbra onderwijst een jonge professor, met de beste kennis over financiën (geldzaken): António de Oliveira Salazár. President Carmona vraagt hem minister van financiën te worden. Salazár: “Geef mij de macht om ook de uitgaven van de andere ministers te controleren, anders gooiën ze wat ik uitspaar, weer over de balk!” President Carmona loopt hem achterna, maar wil een wet toelaten tegen de priesters. Salazár: “Dan heb ik hier niets te zoeken!” Salazár is dus een diep overtuigd katholiek! Uit een arm gezin komend, was hij bijna priester geworden. Bijna elke dag gaat hij naar de Mis (die hij vaak dient), heeft een priester (Manuel Cerejeira) tot beste vriend en wordt samen met hem professor en vechter voor geloof en Kerk. Tot andere katholieke studenten aan de universiteit spreekt hij: “Hier zijn teveel Jeremiassen! Men weent teveel, maar werkt te weinig!” President Carmona smeekt: “Kom terug, we zullen

geen wetten tegen de Kerk meer maken!” De 39 jarige Salazár twijfelt en vraagt raad aan zijn priestervriend Cerejeira (“Serezjéira”) en aan de heilige Pater Matéo Crawley (zie september 2016). Beiden zeggen: “Dit is het ogenblik van Gods Voorzienigheid! Je mag het land nu niet in de steek laten!” Aan de slag dan maar! Binnen het jaar is de staatsschuld verdwenen! In 1929 staat Salazár met president Carmona bij de eerstesteenlegging van een nieuw ziekenhuis in ... Fátima! Rome erkent intussen de verschijningen en in hetzelfde jaar wordt een nieuwe patriarch-aartsbisschop van Lissabon benoemd: Manuel Cerejeira, Salazárs beste vriend! Samen leiden ze het land naar Jezus en Maria terug! Of beter, zoals een vijandig journalist schrijft: “Fátima helpt Salazár en Salazár helpt Fátima!” Kardinaal Cerejeira aarzelt niet. Op 13 mei 1931 (Fátima-dag!) wijdt hij Portugal toe aan het Onbevlekt Hart van Maria: “Moeder, neem ons land in handen en

laat Jezus erin regeren! Terwijl vanuit het oosten (communistisch Rusland) moordgeschreeuw opstijgt, dat het verstand en de harten vergiftigt, om haat te zaaien en de macht over te leveren aan het vlees (onkuisheid): spreek voor ons ten beste! Koningin van de vrede: verenig alle Portugezen in gehoorzaamheid aan uw Zoon, liefde tot Zijn Kerk, liefde tot de deugd, eerbied voor de orde en tot broederlijke naastenliefde!” En Maria zorgt voor zegen over Portugal! Langzaam (er zijn nog vele ongelovigen), maar wel doelbewust neemt Salazár de macht in de Portugese staat over. Hij zegt wat hij níet wil: dat wat Onze-Lieve-Vrouw in Fátima “de dwaalingen van Rusland” noemt: het communisme. Salazár: “Dat is een godsdienst met eigen apostelen, die overal het christendom wil vervangen, bewogen door een vernietigende woede. Het communisme maakt geen verschil tussen waarheid en leugen, goed en kwaad, recht en onrecht. De lessen van de geschiedenis, het leven, de zuiverheid, het gezin, de eer van de

vrouw, het vaderland ... zijn voor deze dwaalleer van geen tel. Dat eindigt in verlaging en slavernij van de mens! Wij daarentegen verwerpen alles wat onnodig verdeeldheid zaait, gezinnen uit elkaar hakt, het vaderland opheft, God verbant, de mensen tot slaven van “de arbeid” maakt”. Salazár gaat zelfs verder: “Wij zijn tegen de democratie (= “macht door het volk”). Ze beweerde het volk te vertegenwoordigen (= te doen wat de mensen willen), maar herinnerde zich daaraan alleen in verkiezingstijd en heeft ons land in de wanorde gestort.” (Volgens de H. Thomas van Aquino kán democratie ook goed zijn, als ze zich maar aan Gods wet onderwerpt.) Dan zegt Salazár wat hij wél wil: “God, vaderland, gezin, gezag, werk!” Hoe? Zoals paus Leo XIII aanraadde: in de plaats van partijen regeren gilden en ambachten, de “corporaties.” Dat betekent: mensen verenigen zich per beroepsgroep en hebben een beroepseer en ideaal: “Wij kleden u (kleermakers), wij maken auto’s voor u, wij beschermen u (politie), wij zorgen voor uw gezondheid (dokters, verpleegsters, apothekers), wij leren u lezen en schrijven (leraars), wij zorgen voor uw ziel (Kerk)...” Werkgevers en werknemers gaan elkaar niet bevechten, maar zorgen samen voor een goede opleiding, goede producten en sturen een afvaardiging naar het parlement om daar de wetten te maken. Sommigen wilden Salazár tot een soort meeloper van Hitler (Duitsland) of Mussolini (Italië) zien. Salazár zegt daarop: “Die wensen een soort heilige haat. Dat doemt hun vroeg of laat tot een bloedbad! Wij Portugezen willen liever een or-

delijk en normaal leven leiden.” En ja, wat Salazár verwacht, gebeurt: van 1936 tot 1939 wordt het naburige Spanje verscheurd door een woeste burgeroorlog en daarna komt de nog ergere Tweede Wereldoorlog (1939-1945). Wonder boven wonder kan Portugal eruit blijven! Het vredige Portugal wordt reddend doorgangsland voor vluchtelingen (daaronder veel vervolgte Joden), krijgsgevangenen en gewonden. Groot-Brittannië en de Verenigde Staten zijn Salazár dankbaar, omdat ze met zijn hulp (via de Portugese Azoren-eilanden) hun gewonde soldaten van het front naar huis kunnen brengen. Salazár begrijpt, dat de mensen niet van vandaag op morgen bekeerd worden. Daarom blijft hij ook als president leraar, die zijn burgers langzaam maar zeker het goede en ware van de christelijke orde aanleert. In 1940 is de tijd rijp voor een verdrag met de Kerk: ze krijgt volledige vrijheid, de staat mengt zich niet in de puur kerkelijke dingen, de katholieke godsdienst wordt op elke school onderwezen (behalve voor leerlingen, waarvan de ouders het niet willen), in de koloniën (o.a. Angola en Mozambique) krijgt de Kerk grond voor scholen en kerken, de Kerk krijgt weer eigen radiozenders en kranten, het katholiek huwelijk geldt ook voor de staat (niet-katholieken kunnen wel voor de wet huwen). Gevolg: in 1930 zijn 70,3 % van de huwelijken echt en kerkelijk, in 1960: 90,8 %. Echtscheidingen komen bijna niet meer voor! Het aantal priesters stijgt met 25% en

dat van zusters met 400%! Door Onze-Lieve-Vrouw van Fátima is Portugal weer bekeerd! Met mannen als Salazár en Aartsbisschop Cerejeira als haar werktuigen! Na 150 jaar wanorde onder het bewind van vijanden van het geloof, komt van 1928 tot 1974 een tijd van christelijke vrede! De sporen zie je tot vandaag: de Portugezen zijn meestal een vriendelijk en beleefd volk! In die tijd verrijzen langs de rivier Taag christelijke monumenten, door een mooie brug verbonden: dat van de ontdekkingsreizigers en missionarissen (Padrão dos Descobrimentos) en vooral dat van Christus-Koning: Jezus, die Zijn armen over Portugal uitstrekt, om het vast te houden, te besturen en te zegenen! Kijk! Het is dus mogelijk: een afgefallen land kán terugkeren naar haar Verlosser en bloeien in het ware geloof! Zoals in Portugal, zo hoort het te worden in elk vaderland. Zeker ook hier in onze Lage Landen, eens door de H. Willibrord en andere missionarissen tot het ware en verlossende geloof gebracht. Daarvoor offeren en bidden we in deze maand september!

Pater K. Huysegems

Peter Siegmayer

Omstreeks 1800, toen na de grote revolutie Napoleon keizer van Frankrijk werd, vielen de Franse legers bijna alle landen van Europa binnen. Ook Tirol, dat aan Oostenrijk behoorde, werd veroverd. Eerst kwam het aan Beieren, dat met Frankrijk samen deed. Enkele jaren later verdeelde Napoleon het land in drie stukken. De Tirolers kwamen tegen deze onrechtvaardigheid in opstand, onder aanvoering van Andreas Hofer.

In die tijd leefde in het dorpje Mitteraleng een jonge herbergier Peter Siegmayer. Hoewel hij pas getrouwd was en hij in zijn café, de “Thararherberg” volop werk had, nam hij toch afscheid van zijn vrouw en oude vader – die bij hem inwoonde – om voor de vrijheid van zijn vaderland te vechten.

Bij het Pusterdal en in de verre omgeving, kende hij alle wegen, paden en paadjes, zodat hij een geknipte gids

was voor zijn makkers. En hij had succes met zijn werk.

Dat ondervond de Franse generaal Broussier, die met zijn troepen in het Pusterdal was binnengevallen, meerdere keren. Als de Fransen ergens gelegerd waren, werden ze soms onverwachts overvallen.

Jammer genoeg kon Peter zijn kameraden niet heel lang van dienst zijn. Generaal Broussier was er achter

gekomen, dat hij de mannen van Tirol de weg wees, en daarom zocht hij hem. Er zat voor Peter niets anders op dan te vluchten, want Broussier was een wreed man.

“Ik zal de Tirolers zo geducht onder handen nemen, dat ze de eerste honderd jaren niet meer aan opstand maken durven denken,” had Broussier gezegd. En hij liet het niet bij dreigementen. Te Liertz liet hij tien mensen doden, waaronder drie priesters, en in een dorpje dicht bij deze plaats werden op zijn bevel 25 mensen neergeschoten. Om de schrik er goed in te brengen, beval hij, dat de lijken twee dagen moesten worden opgehangen. Hoge Franse officieren spoorden hem aan niet zo streng te zijn, maar hij stoorde er zich niet aan.

Peter Siegmayer die wist wat hem te wachten stond, als hij in de handen van deze harde Fransman viel, vluchtte naar de Geiselberg, waar hij zich verborg in een hut die tussen de rotsen lag. De gedwongen rust viel deze jeugdige strijder hard. De schaarse berichten over de oorlog die tot in zijn hut doordrongen, meldden steeds weer nieuwe wrede daden. Heftig vlamde dan het verlangen in hem op mee te strijden. Maar hij kon, hij mocht niet. Zijn vrienden schreven hem: “Blijf. Wij zullen laten weten wanneer je tijd gekomen is”.

Dagen kwamen en gingen, eenzaam en traag, maar het bericht: “Kom uit je schuilhoek” bleef weg. Diep in gedachten liep hij dikwijls rond zijn hut. Hij verweet zich zijn nietsdoen, en de onzekerheid hoe het thuis ging, kwelde hem.

Ook voor zijn vrouw Elisabeth was het een moeilijke tijd. Uiterlijk, om de oude vader niet ongerust te maken, liet ze niets merken. Ze deed gewoon haar werk, lachte, zong een enkele keer zelfs. Maar als ze alleen was, veegde ze vaak een traan uit haar ogen.

Eens, niet lang na de vlucht van Peter, werd in de late avond op de deur geklopt. Elisabeth schrok, toen ze wel twintig soldaten zag staan. “Waar is de herbergier Peter Siegmayer?” vroeg de aanvoerder. Elisabeth kon van de plotselinge schrik niet direct antwoorden. Hierdoor werd de ruwe kerel ongeduldig. Hij stapte binnen, en gaf de oude vader een flinke por met zijn geweer. “Zeg op, en onmiddellijk, waar is de herbergier?” “Hij is hier niet, zoals u ziet,” antwoordde de oude man heel rustig. “Het huis doorzoeken!” beval de aanvoerder. Overal zochten ze. Niet alleen in alle vertrekken, maar ook de kasten en grote kisten moesten worden opengemaakt. “We moeten weten waar hij is. Zeg op, of we pakken jou, oude grijze huichelaar.” De oude vader bleef kalm. Midden in de kamer stond hij fier, rechtop. Hij keek naar het kruisbeeld, en bad om moed en sterkte, maar tegen de onderdrukkers van zijn land sprak hij geen woord. “Soldaten, boei hem!” Vijf kerels sprongen naar hem toe, en bonden hem de handen op de rug. “Als je zoon zich niet binnen drie dagen aanmeldt, word jij doodgeschoten,” snauwde de aanvoerder, “en nu vooruit er mee”. Elisabeth stond stijf van schrik. Ze wilde iets zeggen, maar kon niet. Toen haar oude vader echter naar de deur werd gebracht, ging een schok door heel haar lichaam. Ze gaf een gil, en sprong naar de deur om hem

tegen te houden. Een soldaat stiet haar vloekend opzij en gooide de deur open.

“Lize, zeg tegen Peter, dat hij zich moet blijven verschuilen. Ik ben oud, en kan toch niet lang meer leven ...” Hij wilde nog meer zeggen, maar kreeg geen kans. “Vooruit, schiet toch op!” bromde de aanvoerder van de troep ongeduldig. Toen ze al in de donkere verlaten straat stonden, hoorde Elisabeth de grijsaard nog roepen: “Houd goede moed, en wees dapper!”

Arme vrouw! Ontdaan, totaal van streek viel ze op een stoel neer. Ze huilde. Buiten hing de nacht waarin trage vlokken dwarrelden. Binnen tikte de klok hard en kort de minuten, de uren weg. Eindelijk, toen ze weer tot zichzelf kwam, bemerkte ze, dat ze tot diep in de nacht bij een gedooftde kachel had gezeten. Ze stond op en rilde. Dan verweet ze zich: Wat doe ik toch! Dapper moest ze zijn, en niet huilen. Haar besluit was spoedig genomen. Ze zou morgenvroeg de knecht direct naar Peter sturen om hem op de hoogte te brengen van al wat er gebeurd was.

De andere dag vroeg in de morgen vertrok deze.

“Wat!?! Hebben ze vader meege-nomen?” vroeg de jonge man met trillende stem, toen de knecht alles had verteld. Zijn ogen flikkerden, hij zette een paar stappen vooruit, alsof hij meteen wilde vertrekken om hem te verlossen. “Uw vader heeft gezegd, dat u niet te voorschijn moet komen. Hij is oud, en hij kan niets meer voor zijn land doen,” zei hij. “Ik hier blijven! Nooit, nooit! ... Ik wil niet; dat vader om mijnentwil zelfs maar één dag in de gevangenis doorbrengt.”

Geen kwartier later daalden ze samen de berg af.

Zijn vrouw, die met de Rozenkrans in de hand bij de kachel zat, wist niet wat ze zag, toen ze niet alleen de knecht, maar ook haar man zag binnenkomen. “Maar Peter, wat doe je toch! Als ze je zien, moet je mee,” riep ze met grote angstige ogen, de handen samen klemmend. “Vrouw, ik weet het, maar ik mag vader toch niet laten doodschieten!” “Vader wil niet, dat je jezelf aanmeldt, Peter. Hij is oud, en heeft niets meer van het leven te verwachten; maar jij bent nog jong, en een heel leven ligt nog voor je. Dat heeft hij zelf gezegd.”

Hij legde zijn arm op haar schouders en wees naar het kruisbeeld. “Vrouw, wat heeft God ons in het vierde gebod geleerd?” Even was het stil. “Verplicht de eerbied en liefde die ik voor vader moet hebben mij niet me aan te melden? Mag ik door weg te blijven de schuld zijn, dat hij de kogel krijgt?” “Ja, maar je weet toch wat vader heeft gezegd, Peter!” “Als ik niet ga, zou ik dat heel mijn leven voelen als een voortdurend verwijt. Denk jij ook niet, Lize?” Zij durfde niet antwoorden, maar sloeg de handen voor de ogen en snikte: “O, als het moet ... als het moet ...” Ze kon de zin niet afwerken, maar pakte hem met beide handen vast alsof ze hem, nu ze haar offer had gebracht, toch nog tegen wilde houden. Zachtjes maakte hij zich los. Het moest!

Toen hij al een heel eind de straat in was, hoorde hij zijn vrouw nog jammeren: “Peter ... Peter ...” Het sneed door zijn ziel. Hij had de moed niet om te kijken. Misschien zou hij zwak zijn en teruggaan naar zijn goede vrouw.

Te Bruneck ging hij recht naar de kazerne. “Ik ben Peter Siegmayer die jullie zoeken.” – De soldaten keken hem ongelovig aan. – “Laat mijn oude vader vrij, en neem mij gevangen.” Een ogenblik was het stil. Zoiets hadden ze nog nooit meegemaakt. Toen werd de gevangene gehaald. “Maar Peter! Jij hier!” Zijn stem klonk verwijtend. “Ik had toch gezegd dat je weg moest blijven!”

“Het is waar, vader, maar ik wil niet dat u in mijn plaats sterft. Iedereen zou zich met recht ergeren aan de on dankbare zoon van Siegmayer.”

De boeien van de oude man waren intussen losgemaakt, en hij drukte met trots zijn dappere jongen de hand. “Peter, het spijt me wel, dat je gekomen bent, maar toch, je bent een flinke kerel!” Allen die er bij stonden waren ontroerd. Ze hoopten, dat generaal Broussier de heldhaftige jongeman de vrijheid zou schenken of minstens een mindere straf geven. De hogere officieren vroegen het de generaal ook, maar tevergeefs.

Hij lachte vals toen hij Peter Siegmayer voor zijn ogen zag staan: “Zo, ben je daar!” Dan ging hij staan, en op

plechtige en langzame toon zei hij: “Ik veroordeel Peter Siegmayer ter dood. Hij moet voor zijn huis te Mitteralang worden doodgeschoten. Zijn vader mag nu vrijgelaten worden”.

Diep terneergeslagen kwam de oude man ‘s avonds thuis. De mensen van Mitteralang waren verontwaardigd toen ze het gebeurde vernamen. Een opstand dreigde. De mannen wilden naar Bruneck gaan om met geweld Peter te bevrijden. Maar nog tijdig zagen ze in, hoe nutteloos dit was. Ze waren machteloos.

Daarom besloot Elisabeth zelf een laatste poging te wagen. Een zuster van Peter met haar jongetje van zes jaar gingen met haar mee. Na veel moeite werden ze bij de generaal toegelaten. De vrouwen smeekten hem met tranen in de ogen medelijden met hun te hebben, en Peter vrij te laten. “Wat drommel nog toe! Hou op met je gezanik, en laat me met rust!” schreeuwde de ruwe man. De vrouwen, helemaal ontdaan, begonnen te huilen. Het jongetje echter stapte naar de generaal toe: “Ik heb thuis een mooi lammetje. Dat krijgt u als oom weer naar huis mag komen”. Even lichtte een straaltje hoop in de ogen van de twee vrouwen. Wie weet ... Maar de generaal bleef even hard als een steen. Hij stiet het ventje van zich weg, en wees gebiedend naar de deur. “Nu is het genoeg geweest! Er uit, en onmiddellijk!”

De 13^e januari 1810 ratelde ‘s avonds laat een wagen over de hard bevroren weg van Bruneck naar Mitteralang. Daarop zat Peter Siegmayer tussen Franse soldaten. Het was diep in de nacht toen ze in Mitteralang aankwamen, toch was er nog een priester

aanwezig. Terwijl de aanvoerder van de troep een herbergier uit zijn bed klopte om met zijn soldaten rustig enkele kannen bier te drinken, kreeg Peter de gelegenheid om te biechten en de H. Communie te ontvangen. O, die laatste H. Communie vlak voor de dood. Wat had hij veel aan God te vragen! Een zalige dood voor zichzelf, moed en sterkte voor zijn arme vrouw en vader, en de vrijheid voor zijn verdrukt vaderland. Knielend op de wagen bad hij zo vurig, dat hij de vinnige kou niet voelde, en evenmin verstrooid werd door de stampvoetende schildwacht, die bij zijn wagen op en neer liep, en vloekte, dat zijn makkers zo lang binnen bleven.

Intussen was de priester de herberg binnengestapt, om aan de aanvoerder te vragen, de veroordeelde niet voor zijn woning neer te schieten. “Wees menselijk,” smeekte hij. “Ik heb opdracht gekregen het vonnis voor zijn eigen huis te voltrekken; dus dat gebeurt,” zei de man. Hij pakte zijn

glas, klopte er mee op de tafel en riep: “Herbergier, vul nog eens!” Even was de priester onthutst over zoveel onverschilligheid. Hij verloor echter de moed niet, en na lang praten en veel beleefd vragen – de kerel had intussen verschillende glazen gedronken – werd zijn verzoek toegestaan. “Wat kan het mij ook schelen. Een paar meter dichterbij of verderaf. Dood is dood. Wat jullie!” De soldaten knikten. “We zullen er eerst nog maar een kannetje op nemen!” lalde er een, en hij stak zijn glas omhoog.

Eindelijk, het was al morgen geworden, gingen ze naar buiten. Vlak voor het dorp stond een kapel, waarin een groot beeld van Onze Lieve Vrouw stond. Hier gingen de mensen, wanneer ze er voorbij kwamen, altijd even bidden. Ook Peter, trouw aan die mooie gewoonte, had dikwijls voor dat beeld geknield. Voor de deur van deze kapel werd hij neergezet.

“Vooruit, mannen, opschieten, want het is laat geworden,” beval de aanvoerder. Een soldaat kwam met een witte blinddoek, maar Peter weerde hem af. Hij was niet bang. Hij durfde de dood gerust in de ogen te zien. Nog één keer keek hij naar het dorp. Dan ging hij fier rechtop staan met gesloten ogen.

“Vuur!” commandeerde de aanvoerder, en vijf schoten knalden. De getroffene zank op de knieën en fluisterde: Jezus!” Een opgeschrikte vogel vloog wild een nabije boom uit; sneeuw poederde omlaag. Een nieuw bevel: “Vuur!” Weer vijf schoten. De strijder viel op de grond. Juist op dit

ogenblik luidde het dorpsklokje voor de vroegmis.

De soldaten paktten het lichaam op en hingen het aan de galg, waar het twee dagen moest blijven hangen. Zes mannen hielden er om de beurt de wacht bij, zonder zich te storen aan de Franse soldaten.

Op de dag van de begrafenis was bijna het hele dorp op het kerkhof aanwezig om deze dappere strijder, om deze martelaar voor het vierde gebod, de laatste eer te bewijzen.

Later is op de plaats waar de kapel stond een kerk gebouwd, die er nog staat. Boven de deur is de dood van de held afgebeeld. Onder de afbeelding staat:

PETER SIEGMAYER

Waard van de Thararherberg, als vrijwillige plaatsvervanger van zijn vader alhier doodgeschoten door de Fransen, op de 13^e januari 1810.

Hij viel als een onschuldig slachtoffer voor zijn vaderland.

Uit “De Engelbewaarder”, 64^e jg. nr. 2, 1952

Juffrouw Elly

Schatkisten

Hoe vol waren de Schatkisten van

	juni	juli
Aantal Schatkisten:	6	7
Dagelijkse Toewijding	294	312
H. Mis	63	52
H. Communie	61	51
Geestelijke Communie	289	283
Offers	328	438
Tientjes	788	944
Bezoek aan het Allerheiligste	81	35
Meditatie	23	44
Goed Voorbeeld	193	114
Puntje	139	103

Puntje

Luister eens, het Puntje voor september is:

Dagelijks het gebed voor het Vaderland bidden!

Beste Kruisvaarders,

In een herderlijk schrijven van 7 oktober 1940 herinneren de Nederlandse bisschoppen eraan, dat Paus Pius XII bij het 12^e eeuwfeest de H. Willibrord heeft verheven tot de voornaamste patroon van ons Vaderland. Wij moeten echter, zoals de H. Paulus zegt: “Onze leidlieden gedenken, die ons het woord Gods hebben verkondigd, op het einde van hun leven letten en hun geloof navolgen”. (*Hebr. 13, 7*) Willibrord, die geheel zijn leven heeft gewijd aan de bekering van onze voorouders, is dus voor ons heel bijzonder! Behalve het katholiek geloof heeft hij ons ook de christelijke be-

schaving geschonken. Eeuwenlang hebben monniken en geestelijken scholen gesticht, onderricht gegeven, de mensen opgevoed. Nu staat helaas het geloof weer op het spel. Een eeuwenoude feestantifoon laat bidden: “Heilige vader Willibrord, leid uw kudde; zie van de hemel neer op ons, die dobberen op de woelige zee, en behoed ons door uw gebeden en glorievolle verdiensten voor de schipbreuk”. Maar hoe weinig wordt er nog gebeden en aan God gedacht! Daarom onderstaand gebed voor het Vaderland! Als je het hebt gedaan, vul dan ’s avonds de kolom Puntje van de Schatkist in! Doe je best!

H. Willibrord, u hebt in ons heidens Vaderland het Evangelie verkondigd en ons volk christelijk gemaakt! Door uw gebed en boete, uw leven en dood hebt u onze geboortegrond geheiligd! Wij plukken nu nog de vruchten van een christelijke beschaving, maar er dreigen nieuwe gevaren. Terwijl de christenheid als gevolg van de protestantse kerk-scheuring nog niet eens herenigd is, hebben nu al heel veel mensen in Nederland zelfs vergeten, dat zij hier geen blijvende woonplaats hebben; zij gaan geheel op in de materie en denken niet meer aan het eeuwig leven. Velen zijn vervallen tot een nieuw heidendom! Wij smeken u, help ons! Zoals u eens het bekeringswerk hier bent begonnen, zo wil ook nu ons helpen in onze pogingen om het christendom in ons land te behouden. Verkrijg voor onze dwalende protestantse broeders en zusters het ware licht, laat hen terugkeren tot de ene, ware schaapstal, en verkrijg voor hen, die God helemaal hebben vergeten, de weg naar Hem weer terug te vinden. Wij houden uw voorbeeld voor ogen en willen u volgen in uw verkondiging van het woord Gods, u volgen in uw vast geloof. Wij nemen de plicht apostel te zijn serieus, beseffen onze verantwoordelijkheid, wetend, dat ons voorbeeld nog het sterkst werkt! Wij willen met u ons volk en Vaderland God wederom leren dienen!

H. Willibrord, spreek voor ons bij God ten beste! Amen.

Pater C. de Beer

Bijbelse Geschiedenis

R. Businger

83. Jezus wordt aan het kruis genageld.

*Doorstoken hebben zij Mijn handen
en Mijn voeten, geteld hebben zij al
Mijn beenderen. Ps. 21, 17 v.*

Op Golgotha boden de soldaten de Verlosser een beetje azijn aan, met mirre en gal gemengd. Daardoor wilden zij de pijnen van de kruisiging verzachten; maar toen Jezus het had geproefd, wilde Hij niet drinken. Daarop **rukten zij Hem de kleren weer af en nagelden Hem met handen en voeten aan het kruis**. Zij trokken het kruis in de hoogte en plaatsten het tussen de twee

misdadigers, die ook gekruisigd waren, in de grond. Zijn kleren verdeelden zij onder elkaar, maar over de rok zonder naad wierpen zij het lot, zoals door de profeet voorspeld was: “*Ze hebben Mijn klederen onder elkander verdeeld, en over Mijn gewaad het lot geworpen*”.

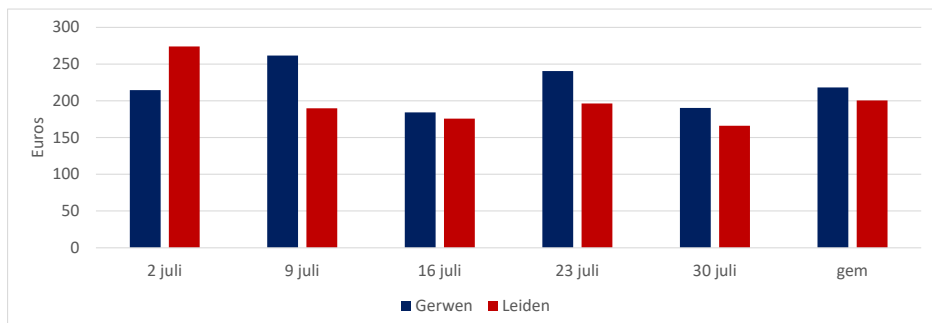
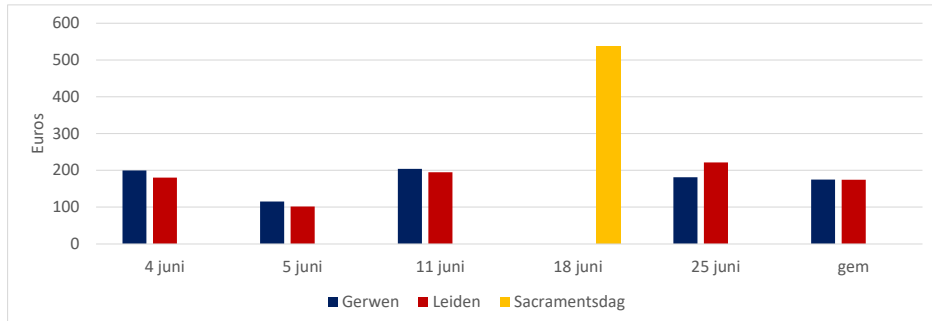
Het gewaad van Jezus, waarover de soldaten het lot wierpen, was niet genaaid en kon daarom niet gedeeld worden; het is een zinnebeeld van de ene, ondeelbare Kerk van Christus.

Onze Overledenen

Mej.	J.H.M.	Alders	Haarlem	01	09	1998
Mevr.	M.J.	Palm	Arnhem	10	09	1999
Hr.	L.	Weusten	Sittard	14	09	1990
Mevr.	A.P.M.	Jansen-Huurdeman	Nuenen	14	09	2004
Hr.	J.C.	Poll	Leerdam	14	09	2005
Mevr.	W.	Donkers-van Stiphout	Gerwen	19	09	1999
Mevr.	A.G.M.	Pelgrom-van Leeuwen	Middenbeemster	20	09	2014
Mevr.	F.A.	Sas-Brabander	Den Haag	24	09	2006
Hr.	P.B.	Zegers	Purmerend	25	09	2005
Mevr.	E.I.L.M.	Gadiot-Regout	Vaesrade	28	09	2009

Collecten in de maanden juni en juli 2017

Jaarprogramma 2017

Wanneer?		Waar?	Wat?
van	t/m		
09-09		Gerwen	Derde Orde FSSPX, bedevaart
16-09		Bonheiden (B)	Sportdag van de Traditie
01-10		Antwerpen	Vlaamse Kermis
07-10		Banneux	Bedevaart District Benelux
08-10		Leiden	Parochiefeest
16-10	21-10	Antwerpen	Geestelijke Oefeningen (dames)
11-11		Gerwen	Derde Orde FSSPX
26-11		Gerwen	Parochiefeest met Sinterklaas
26-11		Leiden	Koordag i.v.m. H. Cecilia
03-12		Gerwen-Leiden	Adventsbezinning (Derde Orde FSSPX)
20-12		Gerwen	Gulden Mis

Bedevaart Banneux
zaterdag 7 oktober
begin 9.00 uur
10.30 uur gezongen H. Mis
einde 17.00 uur
informatie: Charles Windels 0032472371369

Sportdag District Benelux! - zaterdag 16 september 2017 - begin 13.30 uur
voetbal / volleybal - o.a. voetbalwedstrijd kinderen - avondeten 18.30 uur

Kalender Gerwen

September

vr.	1	17.30	Lof		
		18.30	H. Mis		Eerste vrijdag v.d. maand, Votiefmis v.h. H. Hart van Jezus (3 ^e kl.); ged. H. Egidius, abt; ged. HH. Twaalf Gebroeders, mart.
za.	2	8.30	H. Mis		Eerste zaterdag v.d. maand, Votiefmis v.h. Onbevlekt Hart van Maria (22 aug.) (3 ^e kl.); ged. H. Stefanus, koning en bel.; daarna uitstelling tot 12.30 uur
		10.00	Onderricht		<i>Godsdienstlessen</i>
zo.	3	10.30	Hoogmis		H. Pius X, paus en bel. (1 ^e kl.), patroon van onze Priesterbroederschap; ged. 13 ^e zondag na Pinksteren; <i>kinderzegen</i>
ma.	4	18.30	H. Mis		door de week (4 ^e kl.)
di.	5	18.30	H. Mis		H. Laurentius Justinianus, biss. en bel. (3 ^e kl.)
wo.	6	7.15	H. Mis		door de week (4 ^e kl.)
do.	7	17.30	Lof		
		18.30	H. Mis		Eerste donderdag v.d. maand, Votiefmis van O.H. Jezus Christus Hogepriester (3 ^e kl.)
vr.	8	7.15	H. Mis		Geboorte van de H. Maagd Maria (2 ^e kl.); ged. H. Hadrianus, mart.
za.	9	10.30	H. Mis		O.L. Vrouw op zaterdag (4 ^e kl.); ged. H. Gorgonius, mart.; bijeenkomst Derde Orde / Bedevaart
zo.	10	10.30	Hoogmis		14^e zondag na Pinksteren (2 ^e kl.)
ma.	11	18.30	H. Mis		door de week (4 ^e kl.); ged. HH. Protus en Hyacinthus, mart.
di.	12	18.30	H. Mis		Feest van de H. Naam van Maria (3 ^e kl.)
wo.	13	7.15	H. Mis		door de week (4 ^e kl.)
do.	14	17.30	Lof		
		18.30	H. Mis		Kruisverheffing (2 ^e kl.)
vr.	15	7.15	H. Mis		Feest van O.L.-Vrouw-van-Zeven-Smarten (2 ^e kl.); ged. H. Nicomedes, mart.
za.	16	8.30	H. Mis		HH. Cornelius, paus, en Cyprianus, biss., mart. (3 ^e kl.); ged. HH. Euphemia, Lucia en Geminianus, mart.
		10.00	Onderricht		<i>Godsdienstlessen</i>
zo.	17	10.30	Hoogmis		15^e zondag na Pinksteren (2 ^e kl.)
ma.	18	18.30	H. Mis		H. Jozef van Cupertino, bel. (3 ^e kl.)
di.	19	18.30	H. Mis		HH. Januarius, biss., en gez., mart. (3 ^e kl.)

wo.	20	7.15	H. Mis	Quatertemperdag (2° klas); ged. HH. Eustachius en gez., mart.; <i>vasten en onthouding aanbevolen</i>
do.	21	17.30	Lof	
		18.30	H. Mis	H. Mattheüs, Apostel en Evangelist (2° kl.)
vr.	22	7.15	H. Mis	Quatertemperdag (2° klas); ged. H. Thomas van Villanova, biss. en bel.; <i>vasten en onthouding aanbevolen</i>
za.	23	8.30	H. Mis	Quatertemperdag (2° klas); ged. H. Linus, paus en mart.; <i>vasten en onthouding aanbevolen</i>
		10.00	Onderricht	<i>Godsdienstlessen</i>
zo.	24	10.30	Hoogmis	16° zondag na Pinksteren (2° kl.)
ma.	25	18.30	H. Mis	door de week (4° kl.)
di.	26	18.30	H. Mis	door de week (4° kl.); ged. HH. Cyprianus en Justina, mart.
wo.	27	7.15	H. Mis	HH. Cosmas en Damianus, mart. (3° kl.)
do.	28	17.30	Lof	
		18.30	H. Mis	H. Wenceslaus, hertog en mart. (3° kl.)
vr.	29	7.15	H. Mis	Wijding van de basiliek van de H. Aartsengel Michaël (1° kl.)
za.	30	8.30	H. Mis	H. Hiëronymus, bel. en kerkl. (3° kl.)
		10.00	Onderricht	<i>Godsdienstlessen</i>

Oktober

zo. 1 10.30 Hoogmis 17° zondag na Pinksteren (2° kl.); kinderzegen

Activiteiten in Gerwen

Catechismusonderricht: Zaterdag 2, 16, 23 en 30 september

- Kleine kinderen: 10.00-10.45 uur en 10.55-11.40 uur (A. Coolen)
- Grote kinderen: 10.00-10.45 uur en 10.55-11.40 uur (paters)

Derde Orde: bijeenkomst 9 september (bedevaart)

Gebedsinitiatief: na de Hoogmis op de eerste zondag van de maand

- Heren: 1. bekeringen en 2. heiliging van het familieleven
- Dames: 3. roepingen

Kalender Leiden

September

vr.	1	18.00	Lof		
		19.00	H. Mis		Eerste vrijdag v.d. maand, Votiefmis v.h. H. Hart van Jezus (3 ^e kl.); ged. H. Egidius, abt; ged. HH. Twaalf Gebroeders, mart.
za.	2	9.00	H. Mis		Eerste zaterdag v.d. maand, Votiefmis v.h. Onbevlekt Hart van Maria (22 aug.) (3 ^e kl.); ged. H. Stefanus, koning en bel.; daarna uitstelling tot 13.00 uur
		10.20	Onderricht		<i>Godsdienstlessen</i>
zo.	3	10.30	Hoogmis		H. Pius X, paus en bel. (1^e kl.), patroon van onze Priesterbroederschap; ged. 13^e zondag na Pinksteren; kinderzegen
vr.	8	-----	geen H. Mis		Geboorte van de H. Maagd Maria (2 ^e kl.); ged. H. Hadrianus, mart.
za.	9	-----	geen H. Mis		O.L. Vrouw op zaterdag (4 ^e kl.); ged. H. Gorgonius, mart.
zo.	10	10.30	Hoogmis		14^e zondag na Pinksteren (2^e kl.)
vr.	15	19.00	H. Mis		Feest van O.L.-Vrouw-van-Zeven-Smarten (2 ^e kl.); ged. H. Nicomedes, mart.
za.	16	9.00	H. Mis		HH. Cornelius, paus, en Cyprianus, biss., mart. (3 ^e kl.); ged. HH. Euphemia, Lucia en Geminianus, mart.
		10.20	Onderricht		<i>Godsdienstlessen</i>
zo.	17	10.30	Hoogmis		15^e zondag na Pinksteren (2^e kl.)
vr.	22	19.00	H. Mis		Quatertemperdag (2 ^e klas); ged. H. Thomas van Villanova, biss. en bel.; <i>vasten en onthouding aanbevolen</i>
za.	23	9.00	H. Mis		Quatertemperdag (2 ^e klas); ged. H. Linus, paus en mart.; <i>vasten en onthouding aanbevolen</i>
		10.20	Onderricht		<i>Godsdienstlessen</i>
zo.	24	10.30	Hoogmis		16^e zondag na Pinksteren (2^e kl.)
vr.	29	19.00	H. Mis		Wijding van de basiliek van de H. Aartsengel Michaël (1^e kl.)
za.	30	9.00	H. Mis		H. Hiëronymus, bel. en kerkl. (3 ^e kl.)
		10.20	Onderricht		<i>Godsdienstlessen</i>

Oktober

zo. 1 10.30 Hoogmis 17^e zondag na Pinksteren (2^e kl.); kinderzegen

Activiteiten in Leiden

Catechismusonderricht: Zaterdag 2, 16, 23 en 30 september

- Kleine kinderen: 10.20-12.00 uur (E. van den Nouwland)
- Grote kinderen: 10.20-12.00 uur (paters)

Eucharistische Kruisvaarders: bijeenkomst op zondag 3 september

Jong Katholiek Initiatief: bijeenkomst op zondag 10 september

Geloofsverdieping volwassenen: zondag 17 september

Parochiefeest Leiden zondag 8 oktober 2017

Het eerste lustrum van de Kapel
Onze-Lieve-Vrouw van de H. Rozenkrans
vieren we met **Pater R. Schmitt**,
die 25 jaar priester is!

St. Willibrordkerk Utrecht

**Hoogmissen
september
zondags 17.00 uur**

Onze adressen in Nederland

Gerwen

Oude St. Clemenskerk
Heuvel 21
5674 RR Nuenen
Telefoon +31 (0)40 283 45 05
H. Mis zie pagina 58 e.v.

Leiden

Kapel O.L.V. van de Rozenkrans
Sumatrastraat 197
2315 BD Leiden
Telefoon +31(0)71 782 05 05 of
+31 (0)40 283 45 05
H. Mis zie pagina 60 e.v.

Telefoontijden: maandag t/m zaterdag 09.30-12.00 en 14.00-17.30 uur.
In noodgevallen staan wij u vanzelfsprekend ook buiten deze tijden ter beschikking. Bovendien kunt u altijd een bericht op ons antwoordapparaat achterlaten of per e-mail met ons in contact treden.

E-mail adressen van de priesters

c.debeer@stpiusx.nl voor Pater C. de Beer
p.huyssegems@googlemail.com voor Pater K. Huyssegems

Bankrekening

Stichting St. Jozef Nuenen
Heuvel 23
5674 RR Nuenen
IBAN: NL11 INGB 0003 9907 90
BIC: INGBNL2A

Kerkrade

(Duitstalig)
Kerk St. Maria ter Engelen
Pannesheiderstraat 71
6462 EB Bleijerheide/Kerkrade
Telefoon +31 (0)45 567 13 97

De erediensten worden verzorgd door de priesters van de
Priorij St. Bonifacius
Bottroper Strasse 295
D-45356 Essen
Telefoon +49 (0) 20 166 49 22
Op zondag Hoogmis om 9.30 uur

District Benelux

*Brussel (Namen, Quiévrain en
Luxemburg)*

Christus Koning Priorij
Eendrachtstraat 37
1050 Brussel
Telefoon +32 (0)2 550 00 20

St. Jozefkerk
Frère - Orban Square
1040 Brussel
Telefoon +32 (0)474 860 755

- H. Mis
- zon- en feestdagen 8.00 uur
10.00 uur
  - ma. t/m za. 18.00 uur

Antwerpen

Priorij van het Allerheiligste Sacrament
Hemelstraat 21-23
2018 Antwerpen
Telefoon +32 (0)3 229 01 80

- H. Mis
- zon- en feestdagen 7.30 uur
10.00 uur
  - ma., di. 7.00 uur
  - wo, za. 7.30 uur
  - do., vr. 18.30 uur

Gent

Sint-Amanduskapel
Kortrijksesteenweg 139
9000 Gent
Telefoon +32 (0)3 229 01 80

- H. Mis
- zon- en feestdagen 10.00 uur

Colofon

Uitgever

Priesterbroederschap St. Pius X

Redactie

Pater C. de Beer
Priorij St. Clemens
Heuvel 23
5674 RR Nuenen
Telefoon +31 (0)40 283 45 05

Giften ter ondersteuning

Uw giften ter ondersteuning van ons werk zijn zeer welkom: ze vormen de enige financiële steun voor het apostolaat van de Priesterbroederschap St. Pius X in Nederland. Voor uw overschrijving kunt u gebruik maken van

- internetbankieren,
- een automatische machtiging, of
- de hierbij ingesloten acceptgirokaart.

U vindt ons ook op internet

- www.stpiusx.nl
- www.stpiusx.be

Biechtgelegenheid

Op zon- en verplichte feestdagen: drie kwartier vóór de H. Mis, eventueel ook na de H. Mis.

Stipendium voor de H. Mis

Het stipendium voor een H. Mis bedraagt: € 17,00.

3 Vraaggesprek met de Overste van het District Benelux

ST. WILLIBRORDUS

- 5 St. Willibrord: een missionaris uit de 8^e eeuw
- 28 Over de St. Willibrorduskerk te Utrecht

EUCCHARISTISCHE KRUISTOCHT

- 41 Uitleg van de intentie
- 48 Peter Siegmayer
- 53 Schatkisten
- 54 Puntje
- 55 Bijbelse Geschiedenis

VAN DE PRIORIJ

- 56 Onze overledenen
- 56 Collecten in de maanden juni en juli 2017
- 57 Jaarprogramma
- 57 Bedevaart naar Banneux
- 57 Sportdag
- 58 Kalender Gerwen
- 60 Kalender Leiden
- 61 Parochiefeest Leiden 8 oktober
- 61 Aankondiging voor de St. Willibrordkerk in Utrecht
- 62 Onze adressen in Nederland
- 63 District Benelux
- 63 Colofon